

บทที่ 3

พ่อแม่ลูกในบทละครเรื่องเมะอิโตะ โนะ อิเกียะกุ (冥途の飛脚)

3.1 ข้อมูลบทละคร

บทละครโจรุกรื่องเมะอิโตะ โนะ อิเกียะกุ ได้ถูกนำมาจัดแสดงเป็นครั้งแรกในช่วงก่อนเดือนกรกฎาคม ของปี ค.ศ.1711 ที่โรงละครทะกะโมะโตะ (竹本座) ขณะนั้นชิกะมะทซุ ผู้ประพันธ์มีอายุ 61 ปี เรื่องนี้นับเป็นผลงานชิ้นเอกในบรรดาบทละครโจรุกรูปประเภทชะวะโมะโนะ (世話物) ของชิกะมะทซุที่ได้รับความนิยมนำมาจัดแสดงบ่อยครั้งเป็นลำดับที่หนึ่งหรือสอง เรื่องที่สันนิษฐานว่าเป็นเหตุการณ์จริง มีบันทึกไว้ในหนังสือบันทึกเหตุการณ์ “อะอิโฮ คิจิ เรียะกุ” (永保記事略) ประจำวันที่ 25 เดือนมกราคม ปี ค.ศ.1710 ว่า คิโยะซะชิ (清八) บุตรชายของ โยะเฮ (四兵衛) ชาวนาที่หมู่บ้านยะมะโตะ นิ โนะ กุชิ (大和新口) ถูกส่งตัวไปเป็นบุตรบุญธรรม ตั้งแต่ช่วงก่อนเกิดเหตุการณ์ 6 ปี คิโยะซะชิรับสืบทอดกิจการจากพ่อบุญธรรม และได้เปลี่ยนชื่อเป็นซุเบ (忠兵衛) แต่เขาได้ขโมยเงินของร้านเอาไปไล่ตัวนางคณิกาและพาหนีไป สุดท้ายซุเบกับนางคณิกาถูกจับกุมตัว ขณะที่พากันหนีไปหลบซ่อนตัวที่บ้านของพ่อแท้ ๆ ของซุเบที่หมู่บ้านยะมะโตะ นิ โนะ กุชิ¹

เหตุการณ์นี้ถูกนำมาจัดแสดงเป็นละครครั้งแรกเมื่อต้นปี ค.ศ.1711 โดยจัดแสดงในรูปแบบของละครคาบูกิชื่อ เคะอิเซะอิ กุสึ โนะ โจโคะ (けいせい九品浄土) ส่วนบทละครโจรุกรุ่น นอกจากเรื่องเมะอิโตะ โนะ อิเกียะกุนี้แล้ว คิ โนะ คะอึอน (紀海音)² นักประพันธ์โจรุกร่วมสมัยกับชิกะมะทซุอีกท่านหนึ่ง ได้นำเหตุการณ์นี้มาเป็นโครงเรื่องประพันธ์บทละครโจรุกรุ่นเดียวกัน โดยตั้งชื่อเรื่องว่า เคะอิเซะอิ ซันโคะ กะซะ (傾城三度笠) ถูกนำมาจัดแสดงเป็นครั้งแรกที่โอะเนะสะกิ ฉินชิ (曾根崎新地)³ ในเดือนตุลาคม ปี ค.ศ. 1713

¹ 近松門左衛門[著]/鳥越文蔵[ほか]校注・訳, 冥途の飛脚: 忠兵衛梅川/女殺油地獄/丹波与作待夜のこむろぶし/長町女腹切ほか (東京: 小学館, 1997) (新編日本古典文学全集: 74, 近松門左衛門集: 1), p. 566.

² คิ โนะ คะอึอน มีชีวิตระหว่าง ค.ศ.1663-1742 เป็นนักประพันธ์บทละครหุ่นโจรุกรุ่น ประพันธ์บทละครให้กับโรงละครโทะโยะตะกะ (豊竹) ในโอซากา ผลงานที่มีชื่อเสียงได้แก่ ว่างิวกุอะ โนะ มะทซุยะมะ (挽久末松山) เป็นต้น

³ โอะเนะสะกิ เป็นเขตหนึ่งในตัวเมืองโอซากา (大阪) ในอดีตมีแหล่งเรียมย์โอะเนะสะกิ ฉินชิ ตั้งอยู่ ส่วนทางด้านใต้ มีแม่น้ำฉิมิ (蜷) ไหลผ่าน

ชื่อเรื่อง “เมะอิโตะ โนะ อิเกยะกุ” ประกอบด้วยคำว่า “เมะอิโตะ” (冥途) ซึ่งหมายถึงปรโลก คำช่วย “โนะ” และ คำว่า “อิเกยะกุ” (飛脚) ซึ่งมีความหมายว่า “ม้าเร็ว” สืบเนื่องมาจากตัวละครเอกฝ่ายชายในเรื่องนี้ ช่วยแม่บุญธรรมดูแลกิจการร้านม้าเร็วต่อจากพ่อบุญธรรมซึ่งเสียชีวิตไป และที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นคือกิจการม้าเร็วนี้เป็นส่วนหนึ่งที่ผลักดันให้ตัวละครเอกฝ่ายชายทำผิดจนต้องพบกับความตายหรือไปสู่ปรโลกในที่สุด

บทละครโจริเรื่องเมะอิโตะ โนะ อิเกยะกุ มีตัวละครสำคัญตามท้องเรื่องดังต่อไปนี้

- ชูเบ (忠兵衛) บุตรบุญธรรมร้านคะเมะยะ (亀屋)
- อุเมะงะวะ (梅川) นางคณิกาสำนักชูชิยะ (槌屋)
- เมียวกัน (妙閑) แม่บุญธรรมของชูเบ
- มะโงะเอะมอน (孫右衛門) พ่อของชูเบ
- ฮะชิเอะมอน (八右衛門) เพื่อนของชูเบ
- ชูสะบุโร (忠三郎) เพื่อนวัยเด็กของชูเบ

นอกจากนั้นยังมีตัวละครที่ไม่ระบุชื่ออื่น ๆ เช่น ภรรยาของชูสะบุโร กลุ่มนางคณิกา คนหุงข้าว ผู้คุม ฯลฯ

บทละครเรื่องนี้มีทั้งสิ้น 4 ฉาก อันได้แก่ ฉากร้านม้าเร็วคะเมะ ฉากรองน้ำชาอะชิโงยะ (越後屋) แห่งฉิมมะชิ (新町) *** ฉากมิซึยูกิ และฉากหมู่บ้านยะมะโตะ นิ โนะ กุชิ

* คำช่วย เป็นชนิดหนึ่งของคำในภาษาญี่ปุ่น คำช่วย “โนะ” ทำหน้าที่เชื่อมคำนาม “เมะอิโตะ” และ “อิเกยะกุ” เข้าด้วยกัน

** ม้าเร็ว แปลจากคำว่า อิเกยะกุ เป็นอาชีพบริการรับส่งเอกสาร ข้าวของ เงินทอง ฯลฯ จากที่หนึ่งไปสู่อีกที่หนึ่ง เริ่มมีมาตั้งแต่สมัยคะมะกุระ (鎌倉) แต่ได้รับการพัฒนาจนเป็นรูปแบบกิจการในสมัยเอโดะ

*** ฉิมมะชิ ชื่อแหล่งเรกรรมย์ในสมัยเอโดะ (江戸) ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของตัวเมืองโอซากา ดำเนินกิจการในช่วงปี ค.ศ.1624 - 1644 ถือเป็นหนึ่งในสามแหล่งเรกรรมย์ใหญ่ของญี่ปุ่น อีก 2 ที่ ได้แก่ ฉิมะบะระ (島原) ในเกียวโต (京都) และโยะฉิมะระ (吉原) ในเอโดะ

3.2 เรื่องย่อบทละคร

องค์แรก

ฉากร้านม้าเร็วร้านคะเมะยะ

คนพากย์ได้กล่าวถึงชูเบว่าเป็นชายหนุ่มอายุ 24 ปี บ้านเดิมอยู่ที่แคว้นยะมะโตะ (大和) ถูกส่งมาเป็นลูกบุญธรรมที่ร้านม้าเร็วคะเมะ ที่ย่านอะวะจิ มะชิ (淡路町) * เมื่อ 4 ปีก่อน เป็นคนที่ทำการค้าเก่ง มีความเชี่ยวชาญด้านศิลปะต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการชงชา การประพันธ์อะอิกะอิ (伊勢歌) ฯลฯ แต่งกายทันสมัย นอกจากนั้นยังเป็นชายหนุ่มที่ชอบไปเยี่ยมชมร้านสำนักคณิกา โดยไม่คำนึงถึงเวลาว่าจะเป็นกลางวันหรือกลางคืนอีกด้วย

ขณะที่ชูเบไปสำนักคณิกาในตอนกลางวัน มีซามูไร (侍) มาหาชูเบที่ร้านคะเมะยะ เพื่อขอรับเงินจำนวน 300 เรียว (両) ** ที่เจ้านายน้อยซึ่งพำนักอยู่ที่เอโตะส่งมาให้ โดยซามูไรคนดังกล่าวบอกว่าจะจดหมายที่เจ้านายน้อยได้ส่งมาให้เขาก่อนหน้านี้ระบุว่า เขาจะได้รับเงินจากร้านคะเมะยะในช่วงวันที่ 9-10 แต่บัดนี้เลยกำหนดมาแล้ว ก็ยังไม่ได้รับเงิน เสมียนในร้านได้บอกซามูไรผู้นั้นว่า ขออย่าให้ได้เป็นห่วง เพราะช่วงนี้ฝนตกติดต่อกัน ทำให้น้ำในแม่น้ำมีปริมาณมาก พนักงานม้าเร็วจึงต้องใช้ระยะเวลาในการเดินทางมากขึ้น และแม้จะเกิดเหตุขึ้นระหว่างทาง อาทิ มีโจรปล้น หรือพนักงานม้าเร็วเกิดคิดละโมภขโมยเงินขึ้นมา เครื่องขายร้านม้าเร็วจำนวน 18 ร้าน ก็จะร่วมกันชดเชยค่าเสียหายให้ลูกค้าอยู่แล้ว ซามูไรย้ำว่าให้รีบจัดการเรื่องนี้ให้โดยเร็ว เพราะเงินจำนวนดังกล่าวเป็นเงินที่เจ้านายใช้คนให้ไปจัดการธุระบางอย่าง หากไม่รีบจัดการให้ชูเบจะต้องถูกลงโทษ หลังจากซามูไรกลับไปแล้วก็ได้มีคนงานของอะชิเอะมอน เพื่อนของชูเบมาทวงเงินที่ร้านคู่ค้าส่งมาให้แต่ยังไม่ได้รับเช่นเดียวกัน โดยจะขอรับเงินในเดี๋ยวนั้นเลย แต่เสมียนในร้านของชูเบก็ได้พุดจอนคนงานของอะชิเอะมอนขอมกลับไปก่อน

เมื่อกันแม่บุญธรรมของชูเบซึ่งรับผิดชอบดูแลร้านคะเมะยะแทนสามีที่ล่องลับไป ออกมาบ่นว่าหนักใจกับชูเบลูกบุญธรรม เนื่องจากช่วงนี้มีคนมาทวงเงินแบบนี้บ่อยครั้ง ทั้ง ๆ ที่ตอนสามี

* ย่านอะวะจิ มะชิ เป็นชื่อสถานที่ในอดีต ปัจจุบันคือ อะวะจิ ฌิมะ (淡路島) ในจังหวัดเฮียวโกะ (兵庫)

** เรียว หน่วยนับเงินหน่วยหนึ่งในสมัยเอโตะ หลังสมัยเมจิ (明治) ใช้ในความหมายเดียวกับเงิน (円) เงินจำนวน 300 เรียว ในสมัยเอโตะ มีค่าประมาณ 29,460,000 เยน ในปัจจุบัน (近松門左衛門[著]/鳥越文蔵[ほか]校注・訳, 冥途の飛脚: 忠兵衛梅川/女殺油地獄/丹波与作待夜のこむろぶし/長町女腹切ほか, p. 5.)

ของคนดูแลไม่เคยมีประวัติค้างปร้อยเช่นนี้ ตนเองเป็นแม่บุญธรรมอยู่ในฐานะที่พูดจาตักเตือน
ลำบาก จึงได้แต่รอให้ซูเบคิดได้เอง แต่ก็ไม่มีทีท่าว่าจะคิดได้เลย เหล่าเสมียนในร้านได้แต่ภาวนา
ให้ซูเบกลับมาร้านโดยเร็ว แต่ซูเบก็ยังไม่กลับมา แม้ได้เวลาปิดร้านแล้วก็ตาม

ซูเบกลับมาถึงร้านในตอนพลบค่ำ แม้จะเป็นร้านของตัวเอง ก็ได้ด้อม ๆ มอง ๆ ก่อนว่ามี
ใครอยู่ข้างในบ้าง เนื่องจากกังวลใจว่าเวลาที่ตนไม่อยู่วันนี้อาจจะมีคนมาทวงเงิน และรู้ถึงหู
ของเมียวกันแม่บุญธรรมเข้า จึงอยากถามสภาพการณ์ในบ้านก่อนที่จะเข้าไป ขณะนั้นคนหุงข้าว
ผ่านมาพอดี ซูเบจึงพยายามเลียบเลียข้อมโดยพูดจาอ้อโลมและแสดงทีท่าว่าชอบนาง แต่เมื่อซูเบ
บอกว่าจะถามคำถาม นางกลับบ่าเบียงให้ไปถามที่ห้องนอนในตอนกลางคืน แล้วกลับเข้าบ้านไป

ขณะที่ซูเบกำลังหงุดหงิดหัวเสียอยู่นั้น ก็ได้เห็นสะชิเอะมนกำลังเดินมาที่บ้าน ซูเบพอจะเดา
ออกว่าสะชิเอะมนมาทวงเงิน จึงได้คิดหนีไปอีกทาง แต่สะชิเอะมนเห็นเข้าพอดีจึงได้เรียกซูเบเอาไว้
ซูเบพยายามบ่าเบียงชวนคุยเรื่องอื่น และบอกสะชิเอะมนว่าพรุ่งนี้จะส่งคนงานไปจัดการเรื่องเงิน
ให้ แต่สะชิเอะมนไม่ยอม บอกว่าเรื่องคบกกันเป็นเพื่อนก็เป็นเรื่องหนึ่ง แต่เรื่องการค้าก็เป็นอีกเรื่อง
หนึ่ง ไม่ว่าอย่างไรก็ต้องจ่ายเงิน 50 เรียว ให้คนในวันนี้ ถ้าไม่ให้ ตนจะขอพบกับแม่บุญธรรมของซูเบ
ซูเบสารภาพกับสะชิเอะมนทั้งน้ำตาว่าเงินของสะชิเอะมนมาถึงเมื่อ 14 วันก่อนหน้านี้อแล้ว แต่ตนได้
เอาเงินจำนวน 50 เรียวของสะชิเอะมนไประงับการไล่ตัว ของนางคณิกาอุเมะงะวะก่อน เนื่องจากมี
เศรษฐีบ้านนอกจะมาไล่ตัวนางพาออกไปอยู่กัน และขอให้สะชิเอะมนรอสักพักแล้วจะหมุน
เงินมาคืนให้ สะชิเอะมนน้ำตาคลอและขอมผ่อนผันให้ซูเบ แต่ขณะที่กำลังจะเดินทางกลับนั้น เมียว
กันเห็นทั้งสองคนเข้าพอดี จึงได้เรียกให้เข้าบ้าน

เมียวกันขอโทษสะชิเอะมนที่ต้องลำบากให้คนงานมาทวงเงิน แล้วยังต้องมาด้วยตัวเองอีก
และสั่งให้ซูเบรีบจ่ายเงินให้สะชิเอะมน สะชิเอะมนบอกว่ามีธุระต้องรีบกลับ ค่อยจ่ายให้พรุ่งนี้หรือ
มะรืนก็ได้ แต่เมียวกันไม่ยอม สั่งให้ซูเบจ่ายเงินให้สะชิเอะมนเดี๋ยวนี้ ซูเบไม่มีทางเลือก จึงได้เข้าไป
ในห้องเก็บของ แล้วเอากล่องน้ำมันใส่ผมห่อให้เหมือนห่อเงิน เขียนหน้ากล่องว่า เงินจำนวน 50

* เงินจำนวน 50 เรียว ในสมัยเอโดะ มีค่าประมาณ 4,900,000 เยน ในปัจจุบัน (近松門左衛門[著]/鳥
越文蔵[ほか]校注・訳, 冥途の飛脚: 忠兵衛梅川/女殺油地獄/丹波与作待夜のこむろぶし/長町女腹切
ほか, p. 5.)

** การไล่ตัวนางคณิกา แปลจากคำว่า มิอุเกะ (身請け) หมายถึง การที่ถูกค้าจ่ายเงินจำนวนหนึ่งให้แก่
สำนักคณิกา เพื่อแลกกับการให้นางคณิกามีกำหนดระยะเวลาปฏิบัติงานให้สำนักคณิกานั้น ๆ ชัดเจน เป็นไทแก่
ตัว ไม่ต้องปฏิบัติงานอีกต่อไป

เร็ว แล้วยื่นให้ชะชิอะมอน เมียวกันขอให้ชะชิอะมอนเขียนใบหลักฐานการรับเงินให้ ชูเบนี่บอกว่า เมียวกันอ่านหนังสือไม่ออก จึงได้ส่งสาขาทบออกชะชิอะมอนขณะหีบฟูกันออกมาให้ว่า ให้เขียนอะไรก็ได้ ชะชิอะมอนเข้าใจชูเบจึงยอมเขียน แต่เนื้อความนั้นกลับเป็นการนัดกันไปเที่ยวสำนักคณิกา ซึ่งเมียวกันก็หลงเชื่อ

หลังจากชะชิอะมอนกลับไป ขบวนส่งของและเงินจากเอโดะก็มาถึง เสมียนของชูเบรีบถามถึงเงินจำนวน 300 เรียวที่ชามุโรมาทวงถามว่าทำไมถึงช้านัก หัวหน้าขบวนม้าเร็วดึงเงิน 300 เรียวออกมาจากที่เก็บ พร้อมกับบอกว่าหากมีความจำเป็นต้องใช้ด่วน ก็ขอให้ใช้เงินจำนวนนี้ไปก่อน ชูเบมีท่าทีสดชื่นขึ้น เก็บของที่ม้าเรื่อนำมาส่งเข้าที่เก็บ และบอกแม่บุญธรรมว่า ตนจะเอาเงินไปส่งชามุโรที่ปราสาท ให้รีบปิดร้านเร็ว ๆ ปิดประตู และดูแลเรื่องไฟฟ้าให้ดี หากกลับตนจะนั่งเกี้ยวมาให้เห็นอนก่อนได้เลย แต่เมื่อชูเบเดินออกจากบ้าน ความคุ้นเคยได้ทำให้เดินคิดไปในทิศทางที่จะไปสำนักคณิกา เมื่อรู้ตัวอีกทีก็เดินไปทางสำนักคณิกาเสียแล้ว ตอนแรกคิดจะหันหลังเดินกลับไปปราสาท แต่นึกได้ว่าบางทีนางคณิกาอุเมะงะวะอาจจะจะมีเรื่องเคียดแค้นใจอยู่ จึงมีสิ่งบันดาลใจให้ตนเดินคิดมาทางนี้ จึงควรแวะเข้าไปพบนางคณิกาอุเมะงะวะก่อนจึงจะไปปราสาท แต่อีกใจหนึ่งก็คิดว่าหากยังถือเงินไปเช่นนี้ อาจจะอยากใช้เงินจำนวนนี้ขึ้นมาก็ได้ ควรไปที่ปราสาทก่อน ชูเบถึงเลไปมา แต่ในที่สุดก็เลือกที่จะแวะเข้าไปที่สำนักคณิกา

องค์กลาง

ฉากโรงน้ำชาอะชิโงะยะแห่งฉิมมะชิ

อุเมะงะวะหนีลูกค้าย่านนอกจากโรงน้ำชาแห่งหนึ่ง มาแอบหลบอยู่ที่โรงน้ำชาอะชิโงะยะ โรงน้ำชาแห่งนี้มีเจ้าของเป็นผู้หญิง พุดคุยเรื่องต่าง ๆ ด้วยได้อย่างสะดวกใจ อุเมะงะวะบอกเจ้าของโรงน้ำชาว่าอยากพบชูเบ

เจ้าของร้านบอกว่าอุเมะงะวะมาได้จังหวะที่เดียว เพราะตอนนี้เหล่านางคณิกาที่มาที่โรงน้ำชาแห่งนี้กำลังดื่ม และเล่นเกมสนุก ๆ อยู่ที่ชั้น 2 ระหว่างรอลูกค้า อุเมะงะวะขึ้นไปชั้น 2 แต่บอกว่าไม่มีอารมณ์เล่นเกมสนุก เนื่องจากไม่สบายใจเรื่องที่ลูกค้าย่านนอกจะมาขอได้ตัวออกไปเป็นภรรยา ซึ่งตนก็ได้ขอผิดก่อนออกไป เพื่อรอชูเบจนกระทั่งถึงวันนี้ แต่ชูเบก็ยังไม่ได้มาจัดการอะไรให้เสร็จสิ้น หากลูกค้าย่านนอกคนนั้นได้ตัวคนออกไปได้จริง ๆ ถ้าเป็นตนคนเดียวก็คงตัดสินใจตายไปให้

* โรงน้ำชา แปลจากคำว่า ฉะยะ (茶屋) หมายถึง ร้านบริเวณแหล่งเร่กรรมย์ ที่ลูกค้าของสำนักคณิกาจะเรียกนางคณิกาออกมาให้ความบันเทิงที่นั่น

พัน ๆ ได้เลย แต่นี่ต้องมีคนรำลือแน่ ๆ ว่าเป็นนางคณิกาชั้นต่ำ ที่น่าสังเวช บ้าคลั่งไปกับเงินเพียงเล็กน้อย จึงอยากจะครองคู่กับซูเบให้ได้ เพื่อลบล้างความอับอายนี้ให้นางคณิกาคณอื่น ๆ ด้วย เพื่อนางคณิกาทุกคนฟังด้วยความเศร้า

นางคณิกาคณหนึ่งบอกว่าฟังเรื่องนี้แล้วหคหุใจ ชวนนางคณิกาคณอื่น ๆ ฟังการขับโจริริ (浄瑠璃) โดยให้คนไปตามนักขับโจริริมา แต่มีคนในที่นั่นบอกว่่านักขับโจริริไม่อยู่ ให้คนซึ่งเป็นลูกศิษย์ของนักขับโจริริคนนั้นขับแทนก็แล้วกัน โดยขับโจริริเรื่องยูจิริ (夕霧) มีเนื้อความว่า คนที่กล่าวว่่านางคณิกาเป็นผู้ที่ไม่มีความจริงใจ ล้วนแต่เป็นผู้ที่ไม่มีความเข้าใจความสัมพันธ์ชายหญิงอย่างแท้จริง จริง ๆ แล้วความจริงใจกับความหลอกลวงเป็นสิ่งเดียวกัน โดยแม้จะแสดงความจริงใจว่ายอมพลีชีพเพื่อรักได้ แต่หากฝ่ายชายไม่ส่งข่าวคราว และออกห่างไป นางคณิกาคณนั้นก็ขอช้ำใจ แต่ทำอะไรไม่ได้ ต้องยอมให้ลูกค้าที่ไม่ได้รักได้ตัวออกไป เมื่อนั้นคำสาบานก็จะกลายเป็นคำโกหก นอกจากนั้นก็ยังมีนางคณิกาที่คบหากับฝ่ายชายตามภาระหน้าที่ โดยไม่มีใจให้ตั้งแต่แรก แต่เมื่อคบหากันนานเข้า และตกลงใจเป็นภรรยาของผู้นั้น คำโกหกในตอนแรกก็จะกลายเป็นความจริงใจ ถนนแห่งความรักจึงไม่มีทั้งความหลอกลวง และความจริงใจ

สะชิอะมะนมาแถว ๆ นั้น ได้ยินการขับโจริริ และรู้สึกว่่าเป็นเสียงที่คุ้นหู จึงเข้ามาในร้านอะชิโงะยะ และร้องเรียกให้นางคณิกาลงมาคุยด้วย อุเมะงะวะดามเจ้าของร้านว่่าคนที่มาด้านล่างเป็นใคร เมื่อเจ้าของร้านบอกว่่าเป็นสะชิอะมะน อุเมะงะวะก็บอกว่่าคนไม่อยากจะพบคน ๆ นี้ บอกให้เพื่อนนางคณิกาคณอื่น ๆ ลงไป และกำชับว่่าห้ามบอกว่่าตนเองอยู่บนชั้นสอง

สะชิอะมะนเรียกเจ้าของร้าน และนางคณิกาทุกคนมาแล้วบอกว่่า จะเล่าเรื่องของซูเบให้ฟัง ทุกคนกังวลใจกลัวว่่าอุเมะงะวะที่อยู่ชั้นบนจะได้ยิน ส่วนซูเบนั้นวิ่งมาถึงโรงน้ำชาอะชิโงะยะ และเมื่อมองเข้าไปในร้าน ก็ได้เห็นสะชิอะมะนกำลังคุยเรื่องของตนเองพอดี จึงได้หุคยีนฟังอยู่นอกร้าน ส่วนอุเมะงะวะก็ฟังอยู่บนชั้นสองเช่นเดียวกัน

* สำนักคณิกาในสมัยเอโดะ แบ่งนางคณิกาคณออกเป็นลำดับชั้นต่าง ๆ อาทิ ทะยู (太夫) เท็นจิน (天神) โคมิ (格子) บุนกิน (文金) จันชะ (散茶) อุเมะชะ (埋茶) ฯลฯ โดยลำดับชั้นนางคณิกาที่สูงที่สุดได้แก่ ทะยู

** การขับโจริริ ถือเป็นการเล่นเพื่อความบันเทิงอย่างหนึ่งในสมัยเอโดะ โดยผู้ขับโจริริจะขับไปพร้อมกับเล่นเครื่องดนตรีอะมิเซ็น (三味線) ในบทละครเรื่องนี้ขับโจริริเรื่อง ยูจิริ จันสะเออิโงะ (夕霧三世相) (ค.ศ.1686) ซึ่งเป็นผลงานของชิกะมะทซุเช่นเดียวกัน

สะชิอะมอนไม่รู้ว่าคุณเบกับอุเมะจะวะฟังอยู่ จึงได้บอกกับทุกคนว่าสิ่งที่ตนเองเล่าเป็นความจริงทั้งหมด แม้ซูเบจะเป็นเจ้าของร้านรับส่งเงิน แต่เงินนั้นก็เงินของคนอื่นทั้งสิ้น สมบัติของคุณเบไม่ได้มีจำนวนมากมายอะไร แม้พ่อแท้ ๆ ของซูเบจะมีฐานะดี แต่ถ้าดูจากการที่ส่งลูกมาเป็นบุตรบุญธรรมบ้านอื่นแล้ว ก็เป็นแค่ชวานาที่ไม่ได้มีอะไรพิเศษ เงินที่ซูเบใช้ในสำนักคณิกาก็ไม่ใช่น้อย ๆ ทั้งเมื่อไม่นานมานี้ก็ได้แข่งกับลูกค้าอีกคนได้ตัวอุเมะจะวะ โดยได้จ่ายเงินมัดจำไว้ 50 เรียวจากทั้งสิ้น 160 เรียว แต่ซูเบไม่มีทางหาเงินมาได้ครบแน่ เพราะแม้แต่เงินมัดจำ 50 เรียวที่จ่ายไปแล้วนั้น ก็เป็นเงินที่ต้องนำมาจ่ายให้ตัวสะชิอะมอนเอง และเมื่อคนทวงถามมาก ๆ ซูเบก็จ่ายมาให้แต่จ่ายให้เป็นของแทน ว่าแล้วก็เอาท่อขวดน้ำมันใส่หมที่ซูเบให้दनออกมาให้ทุกคนดู อุเมะจะวะซึ่งฟังอยู่ถึงกับร้องไห้ ส่วนซูเบซึ่งเป็นคนใจร้อน คิดจะนำเงิน 50 เรียวจาก 300 เรียวที่อยู่ในซองจ่ายให้สะชิอะมอนจะได้จบเรื่องกันไป แต่อีกใจหนึ่งก็คิดว่าเงินนั้นเป็นของชาмуไร ทั้งชาмуไรยังรีบร้อนจะใช้อีกด้วย ซูเบตั้งใจไปมา สะชิอะมอนกล่าวอีกว่าต่อไปซูเบจะยิ่งกระทำความผิดหนักเข้า จนถึงขั้นถูกแม่บุญธรรมตัดขาด ขอให้ทุกคนช่วยแพร่กระจายข่าวนี้ออกไปให้ทั่วสำนักคณิกา อย่าดึงซูเบมาเข้าใกล้ที่นี่อีก และช่วยบอกอุเมะจะวะเรื่องนี้ด้วย ให้อุเมะจะวะเป็นฝ่ายขอตัดขาด ขอมให้ลูกค้าได้ตัวออกไปเลยก็ดี อุเมะจะวะซึ่งฟังอยู่รู้สึกทุกข์ทรมานใจจนอยากฆ่าตัวตาย ส่วนนางคณิกาช้างล่างก็รู้สึกสงสารอุเมะจะวะจนร้องไห้ออกมาทุกคน

ซูเบซึ่งยืนฟังอยู่ข้างนอกทนมไม่ไหว เดินเข้าไปข้างในโรงน้ำชา คอว่าสะชิอะมอนที่ไม่รักษาน้ำกัน และยังสงสัยว่าสะชิอะมอนรับจ้างจากลูกค้าบ้านนอกที่ต้องการจะไถตัวอุเมะจะวะมาพูดว่าร้ายคนเพื่อให้อุเมะจะวะเกลียดหรือไม่ ว่าแล้วก็เปิดซองเงินของลูกค้าชาмуไรที่กำลังจะเอาไปส่งให้ออก เอาเงินในนั้นคืนให้สะชิอะมอนทันที สะชิอะมอนพยายามอธิบายว่าที่คนทำเช่นนี้ ก็เพื่อต้องการให้ซูเบเลิกยุ่งเกี่ยวกับนางคณิกาศีษที เป็นความหวังดีของเพื่อน และยังเตือนซูเบว่าเงินที่ซูเบเอาออกมาให้दनน่าจะเป็นเงินที่ต้องเอาไปส่งที่ไหนสักแห่ง ซึ่งลูกค้าคนนั้นคงจะไม่ยอมซูเบจ่าย ๆ เหมือนกับที่คนขอม ให้ซูเบเอาเงินกลับไปซะ แต่ซูเบก็ไม่ฟัง นับเงิน 50 เรียวขว้างให้สะชิอะมอนจนครบ

อุเมะจะวะเดินร้องไห้ลงมาจากชั้นบน บอกซูเบว่าการที่คนที่มาเที่ยวสำนักคณิกาดูเงินหมดไม่ใช่ว่าเรื่องน่าอาย แต่การที่แกะซองเงินของผู้อื่นไปใช้นั้นจะทำให้ถูกลงโทษ ขอให้ซูเบขอโทษสะชิ

เงินจำนวน 160 เรียว ในสมัยเอโดะ มีค่าประมาณ 15,700,000 เยน ในปัจจุบัน (近松門左衛門[著]/鳥越文蔵[ほか]校注・訳, 冥途の飛脚: 忠兵衛梅川/女殺油地獄/丹波与作待夜のこむろぶし/長町女腹切ほか, p. 5.)

เอะเมน แล้วนำเงินกลับไปส่งให้เจ้าของเสียบ เรื่องที่ซูเบไม่อยากให้คนตกอยู่ในมือใครนั้น ตนเองก็คิดเช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้นตนจะไม่ยอมให้ลูกค้าผู้นั้นได้ตัวไปแน่ไม่ต้องเป็นห่วง ขอให้ซูเบใจเย็นก่อน

ซูเบบอกอูเมะงะวะและทุกคนว่า เงินจำนวนนี้เป็นเงินติดตัวที่พอให้มาตั้งแต่ตอนที่มาเป็นลูกบุญธรรมที่นี่ ตนได้ฝากเอาไว้ที่อื่น และตอนนี้ได้ไปเอากลับมาเพื่อได้ตัวอูเมะงะวะ ซูเบเรียกเจ้าของโรงน้ำชามา นับเงินค่าไถ่ตัวอูเมะงะวะส่วนที่เหลือ ค่าหนี้ที่ค้างอยู่ ค่าแม่สื่อ ฯลฯ ให้เจ้าของโรงน้ำชาเอาไปจ่ายให้สำนักคณิกาต้นสังกัดของอูเมะงะวะ และเดินเรื่องให้สามารถพาอูเมะงะวะออกไปจากที่นี่ได้ภายในคืนนี้ เจ้าของโรงน้ำชารีบรุดไปจัดการให้ ส่วนอะชิเอะเมนทำสีหน้าไม่ค่อยเชื่อ แต่ก็ยอมรับเงินไว้ แล้วกลับไป นางคณิกาคนอื่น ๆ อวยพรให้อูเมะงะวะ แล้วกลับที่พักไปเช่นเดียวกัน

ซูเบให้เด็กที่ร้านไปเร่งให้ดำเนินการไถ่ตัวอูเมะงะวะโดยเร็วที่สุด และบอกให้อูเมะงะวะเตรียมตัวเก็บของให้พร้อม อูเมะงะวะไม่เข้าใจ บอกว่าไม่ต้องรีบร้อนก็ได้ ซูเบจึงได้สารภาพกับอูเมะงะวะว่า เงินทั้งหมดนั้นเป็นเงินที่ซามูไรต้องรีบใช้ด่วน คนก็รู้ว่าเป็นเงินสำคัญมาก แต่ตนไม่ได้ที่ต้องอับอายขายหน้า และทำให้อูเมะงะวะทุกข์ทรมานใจ ดูจากท่าทีของอะชิเอะเมนแล้วจะต้องไปรายงานแม่บุญธรรมแน่ ๆ เพราะฉะนั้นมีทางเดียวคือต้องรีบหนี เพื่อมีชีวิตอยู่ด้วยกันให้นานที่สุด แม้จะรู้ว่าสุดท้ายต้องตายก็ตาม เด็กรับใช้ที่ไปตามเรื่องไถ่ตัวให้กลับมาบอกว่ามีคาอนุญาตให้ออกไปได้แล้ว ทั้งสองจึงออกเดินทางท่ามกลางอากาศที่หนาวเย็น

องค์สุดท้าย

ฉากมิซึยูกิ

ซูเบและอูเมะงะวะหนีโดยข้างเกี้ยวเดินทางในตอนแรก ระหว่างเดินทางนี่ถึงเรื่องราวครั้งมีความสุขอยู่ด้วยกัน หลังจากนั้นทั้งสองคนก็ลงเดินเท้า ผ่านสถานที่ต่าง ๆ พร้อมพรรณนาถึงความรักที่มีต่อกัน แต่ข่าวลือเรื่องได้ซูเบแพร่สะพัดออกไปตามสถานที่ต่าง ๆ อย่างรวดเร็ว ทั้งนอกจากเจ้าหน้าที่ของทางการแล้ว ร้านม้าเร็วที่ได้รับผลกระทบเรื่องความเชื่อมั่นของลูกค้าจากการกระทำของซูเบ ก็ได้ส่งคนออกติดตามหาตัวซูเบเช่นเดียวกัน ซูเบกับอูเมะงะวะจึงได้รับรุดเดินทางไปยังหมู่บ้านอะมะโตะ นิ โนะ คุชิ บ้านเกิดของซูเบ โดยข้างเกี้ยวเดินทางอีกครั้ง ทั้งนี้เนื่องจากการแต่ง

กายของอุเมะจะวะจะเป็นที่สะดุดตาผู้คน ทั้งสองคนแวะพักแรมที่โรงน้ำชา โรงเตี๊ยม หลายแห่ง จนกระทั่งเดินทางมาถึงหมู่บ้านอะมะโตะ นิ โนะ คุชิ พร้อมกับเงินที่ร่อยหรอลงเกือบหมด

ฉากหมู่บ้านอะมะโตะ นิ โนะ คุชิ

ซูเบบอกกับอุเมะจะวะว่าที่นี่เป็นหมู่บ้านที่ตนอยู่มาจนกระทั่งอายุได้ 20 ปี บ้านของพ่ออยู่ไม่ไกลจากที่นี่ แต่เคยสัญญาว่าเมื่อไปเป็นลูกบุญธรรมที่โอซากาแล้ว จะไม่ติดต่อกันอีก ส่วนแม่ที่อยู่ที่บ้านตอนนี้ก็เป็นแม่เลี้ยง จึงจะไม่ไปที่บ้าน แต่จะพาอุเมะจะวะไปที่บ้านซุสะบุโรชานาอีกคนหนึ่งซึ่งเป็นคนที่สนิทด้วย และฟังพาอาศัยได้ แต่เมื่อไปถึงบ้านของซุสะบุโร ซูเบกับอุเมะจะวะกลับได้พบแต่ภรรยาของซุสะบุโรที่เพิ่งแต่งงานเข้ามาอยู่ที่บ้านนั้นไม่นาน นางจึงไม่รู้จักซูเบ นางบอกว่าซุสะบุโรไม่อยู่ ไปบ้านผู้ใหญ่บ้านแต่เช้า และถามซูเบกับอุเมะจะวะว่ามาจากโอซากาใช่หรือไม่ นางยังได้เล่าให้ซูเบกับอุเมะจะวะฟังว่า บุตรชายของมะโงะเอะมอนชานาที่นับถือกันชื่อซูเบ ถูกส่งไปเป็นบุตรบุญธรรมที่โอซากา แต่ได้ขโมยเงินคนอื่นไปไถ่ตัวนางคณิกาแล้วหนีมา และตอนนี้เจ้าหน้าที่ได้มาสืบหาที่หมู่บ้านแห่งนี้แล้ว มะโงะเอะมอนจึงทุกข์ใจมาก ซูเบไม่เปิดเผยว่าคนคือใคร แต่ขอให้ภรรยาของซุสะบุโรไปตามซุสะบุโรมาให้

ทั้งสองคนรอซุสะบุโรอยู่ในบ้าน ซูเบบอกว่าจะขอซุสะบุโรพักค้างแรมที่นี้สักหนึ่งคืน และแม้หากคนจะต้องตาย ก็ขอให้ได้ฝังศพในแผ่นดินบ้านเกิดที่เกี่ยวกับหลุมศพของแม่ที่ล่วงลับไปแล้วแห่งนี้ อุเมะจะวะก็พร่ำพรรณนาว่าอยากพบแม่ของตนเองก่อนตายสักครั้งเช่นเดียวกัน ซูเบบอกว่าตนเป็นลูกเขยที่ไม่ดี หากมีเงินมากกว่านี้ ตนคงจะไม่ทำให้แม่ของอุเมะจะวะต้องเสียใจ เพราะต้องสูญเสียลูกสาวไปเช่นนี้ ขณะนั้นมีฝนตกลงมา ซูเบชี้ชวนให้อุเมะจะวะคู่ผู้คนในหมู่บ้านที่กำลังเดินทางไปวัด บรรยายภาพไปที่ละคน จนในที่สุดมะโงะเอะมอนพ่อของซูเบเดินผ่านมา ซูเบบอกอุเมะจะวะว่านั่นคือพ่อของตน อุเมะจะวะหันไปทางมะโงะเอะมอนแล้วพูดคนเดียวว่าตนเป็นลูกสะใภ้ ขอให้มะโงะเอะมอนอายุยืนยาว คงจะได้เจอกันในชาติหน้า

แต่ขณะที่มะโงะเอะมอนกำลังจะเดินผ่านประตูบ้านซุสะบุโรไปนั้น ได้ลั่นลิ้มจนเชือกผูกเกี้ยวขาด ซูเบอยากออกไปช่วย แต่เมื่อคิดถึงสถานภาพของตัวเอง ณ ขณะนั้นทำให้ตัดสินใจไม่ออกไป แต่อุเมะจะวะถลาออกไปช่วยพุงมะโงะเอะมอนขึ้นมา สนทนาพูดคุย และอาสาช่อมเชือกผูกเกี้ยวให้ แม้มะโงะเอะมอนปฏิเสธอุเมะจะวะก็ยังคือสิ่งที่จะช่วยเหลือ จนมะโงะเอะมอนนึกสงสัยว่า

* การแต่งกายของนางคณิกาในสมัยนั้น มีความแตกต่างจากผู้คนทั่วไป โดยนางคณิกาจะใส่กิโมโน ที่มีลวดลายสวยงาม และมีเครื่องประดับตกแต่งมากมาย ทั้งยังไม่ใส่ถุงเท้าอีกด้วย แม้จะเป็นฤดูหนาวก็ตาม

นางเป็นใคร จึงได้สอบถาม อุเมงะวะระบอกว่า เป็นเพียงผู้เดินทางผ่านมา ที่ช่วยเหลือมะโงะอะมนก็ เพราะว่าตนเองมีพอสามีที่อยู่ในวัยเดียวกัน และมีท่าทางเหมือนมะโงะอะมนมาก จึงคิดช่วยโดยไม่ได้คิดว่าเป็นคนอื่นคนไกล เมื่อพูดดังนั้น น้ำตาที่พยายามเก็บซ่อนไว้ก็ไหลออกมา

มะโงะอะมนจึงเคาะอกว่าอุเมงะวะระน่าจะเป็นลูกสะใภ้ที่ซุเบพาหนีมา จึงได้สร้างเล่าเรื่อง ลูกชายของตัวเองให้อุเมงะวะระฟังว่า ซุเบบุตรชายได้กระทำความผิดขโมยเงินผู้อื่นเอาไปไถ่ตัวลูกสะใภ้ แต่กระนั้นก็เกลียดลูกไม่ลง ตอนที่ส่งลูกไปเป็นบุตรบุญธรรมใคร ๆ ก็หาว่าตัวเองโง่ที่ส่งบุตรชายเพียงคนเดียวไปให้คนอื่น ถึงตอนนี้ทุกคนคงชมว่ามะโงะอะมนฉลาดที่ตัดขาดจากลูกพรรคันนั้นได้เสียก่อน แต่ความรู้สึกของตนเองนั้นเศร้าเสียใจเสียเหลือเกิน นี่ก็กำลังจะเดินทางไปวัดเพื่อภาวนาขอให้ตนเองได้ตายก่อนลูก และยังบอกว่าซุเบน่าจะบอกตนเองตอนที่มมีปัญหา จะได้หาทางช่วย แต่ตอนนี้เรื่องเกิดขึ้นแล้วตนเองก็ไม่รู้ว่าจะช่วยยังไงดี หลังจากนั้นมะโงะอะมนได้ดึงเงินที่จะนำไปทำบุญออกมาให้อุเมงะวะระ โดยบอกอุเมงะวะระว่าเงินจำนวนนี้ไม่ได้ให้เพราะคิดว่าอุเมงะวะระเป็นเหมือนลูกสะใภ้ แต่ให้เพราะอุเมงะวะระช่วยเหลือตนเมื่อสักครู่ มะโงะอะมนยังได้เตือนอุเมงะวะระว่าหากยังเดินอยู่แถวนี้ ด้วยความที่คล้ายกันอาจจะทำให้ถูกจับได้ ให้ใช้เงินจำนวนนี้เป็นค่าเดินทาง รีบเดินทางไปเสียโดยเร็ว มะโงะอะมนแสดงทีท่าดังเลวว่าจะขอพบหน้าคนที่มากับอุเมงะวะระ แต่ในที่สุดก็ตัดใจไม่พบ ได้แต่ฝากบอกให้เดินทางปลอดภัย แล้วเดินจากไป หลังจากมะโงะอะมนไปแล้ว ซุเบและอุเมงะวะระจึงรำไห้

ภรรยาของซุสะบุโรกลับมาบอกว่าตามหาซุสะบุโรไม่พบ แต่คงจะกลับมาในอีกไม่ช้านี้ เมื่อซุสะบุโรมาถึงบ้าน ก็ได้บอกซุเบว่าได้พบมะโงะอะมนแล้ว มะโงะอะมนเล่าเหตุการณ์เมื่อครู่ให้ฟังและบอกว่าเป็นห่วงซุเบมาก ทั้งตอนนี้เจ้าหน้าที่คงได้ข่าวของทั้งคู่ จึงได้เข้ามาตามหาในหมู่บ้านแล้ว ขณะนี้กำลังค้นบ้านของมะโงะอะมนอยู่ หลังจากนั้นจะมาค้นที่นี่ ซุสะบุโรบอกซุเบว่า มะโงะอะมนให้มาบอกให้ซุเบกับภรรยาหนีไปโดยเร็ว โดยให้ไปทางหลังหมู่บ้านแล้วไปออกถนนสายโกะเซะ กะอิโด (御所街道) * เมื่อสองสามีภรรยาไปแล้ว เจ้าหน้าที่ก็ได้เข้ามาค้นบ้านซุสะบุโรในทันทีแต่ไม่พบ จึงได้กระจายกำลังกันไปค้นหาที่อื่นต่อไป

มะโงะอะมนวิ่งมาที่บ้านซุสะบุโรพร้อมกับถามข่าวคราวของทั้งสองคน ซุสะบุโรบอกว่าหนีไปได้ทัน มะโงะอะมนดีใจมากบอกว่าจะไปทำบุญที่วัด ขณะที่กำลังจะออกจากบ้านไปนั่นเอง เจ้าหน้าที่ก็ประกาศว่าจับซุเบและอุเมงะวะระได้แล้ว มะโงะอะมนถึงกับหมดสติ ซุเบขอให้

* โกะเซะ กะอิโด หมายถึง เส้นทางที่ผ่านเมืองโกะเซะ ปัจจุบันอยู่ในจังหวัดนารา (奈良)

เจ้าหน้าที่เอาผ้ามาปิดหน้าเพื่อไม่ให้เห็นภาพโสกเศร้าเสียใจของพ่อ เจ้าหน้าที่ทำตามแล้วพาตัวทั้งสองคนไป

3.3 ตัวละครพ่อแม่ในบทละคร

ตัวละครพ่อแม่ที่มีลูกทำผิดกฎหมายในเรื่องนี้ ได้แก่ ตัวละครพ่อของชูเบ ชื่อ มะ โงะเอะมอน ไม่ทราบอายุแน่ชัด รู้เพียงว่าอยู่ในวัยชรา ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่หมู่บ้านยะมะโตะ นิ โนะ กุชิ อาชิฟ ชาวนา ฐานะดี มีบุตรชายคือชูเบเพียงคนเดียว ภายหลังแม่ของชูเบเสียชีวิต มะ โงะเอะมอนได้แต่งงานใหม่อีกครั้ง หลังจากยกชูเบให้เป็นบุตรบุญธรรมของร้านกะเมะยะเมื่อชูเบอายุ 20 ปีแล้ว ก็ได้อาศัยอยู่กับภรรยาใหม่เพียงสองคนที่บ้านเดิม

การยกชูเบให้เป็นบุตรบุญธรรมของร้านกะเมะยะ เป็นสิ่งแรกที่แสดงให้เห็นชัดเจนว่าตัวละครพ่อในเรื่องนี้มีความรักลูก และปรารถนาดีต่อลูกอย่างแท้จริง โดยวิเคราะห์จากคำพูดของมะ โงะเอะมอนที่พูดกับอุเมะงะวะ ตอนที่อุเมะงะวะออกมาช่วยซ่อมเชือกผูกเกี้ยวให้ว่า

大阪へ養子に行て、利発で、器用で、身を持って、身代も仕上げたあのやうな子を勘当した。孫右衛門は戯気者、阿呆者と言はれても、その嬉しさはどうあらう。今にも捜す出され、繩かかってひかる時、よい時に勘当して、孫右衛門は出かした、仕合わせぢやと、褒められても、その悲しさはどうあらう。⁴

Oosaka e youshi ni ite, rihatsu de, kiyou de, mi o motte. shindai mo shiageta ano you na ko o kandou shita. Magoemon wa tawakemono, ahoumono to iwaretemo. sono ureshisa wa dou arou. Ima ni mo sagasu dasare. Nawa kakatte hikaruru toki, yoi toki ni kandou shite. Magoemon wa dekaishita, shiawase ja to, homerarete mo. sono kanashisa wa dou arou.

“ตอนที่ยกลูกให้ไปเป็นบุตรบุญธรรมที่โอซากา ขณะที่ใคร ๆ ก็หาว่ามะ โงะเอะมอนโง่และบ้า ที่ตัดขาดจากลูกซึ่งทั้งเฉลียวฉลาด คล่องแคล่ว ประพฤติดีดี สร้างทรัพย์สินสมบัติได้เอง แต่รู้ใหม่ว่าคนเป็นพ่อดีใจขนาดไหน ตอนนี้ก็เหมือนกัน ลูกถูกตามล่าตัว เมื่อถึงเวลาที่ลูกถูกจับได้ ใคร ๆ ก็คงชื่นชมว่ามะ โงะเอะมอนเก่ง และโชคดีที่ตัดขาดลูกได้ถูกเวลา แต่รู้ใหม่ว่าคนเป็นพ่อเศร้าขนาดไหน”

⁴ 近松門左衛門[著]/鳥越文蔵[ほか]校注・訳、冥途の飛脚：忠兵衛梅川/女殺油地獄/丹波与作待夜のこむろぶし/長町女腹切ほか、p. 149.

มะโงะอะเมนพ่อของซูเบนั้น เป็นชาวนาที่มีฐานะดี ไม่ได้มีความเดือดร้อนเรื่องเงินทองในการเลี้ยงลูก หรือการใช้ชีวิตแต่อย่างใด ทั้งตัวซูเบนเองก็ไม่ได้มีลักษณะหรือพฤติกรรมใด ๆ ที่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้เป็นพ่อเลย กลับมีคุณสมบัติที่ผู้เป็นพ่อควรภาคภูมิใจ และมั่นใจที่จะฝากผีฝากไข้ในบั้นปลายชีวิตไว้กับลูกคนนี้เสียด้วยซ้ำ ในสายตาของคนภายนอกจึงคิดว่า การที่มะโงะอะเมนตัดขาดจากซูเบน และยกซูเบนซึ่งได้เลี้ยงดูฟูมฟักมาจนอายุ 20 ปี ให้เป็นบุตรบุญธรรมของร้านม้าเร็วคะเมะยะที่โอซากา เป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำเป็นอย่างยิ่ง แต่มะโงะอะเมนกลับเลือกที่จะกระทำเช่นนั้น ทั้งยังมีความรู้สึกดั่งที่ในบทสนทนาบรรยายไว้ว่า “ดีใจ” เป็นอย่างยิ่งที่ได้ทำเหตุผลเดียวที่น่าจะสามารถนำมาวิเคราะห์พฤติกรรมของมะโงะอะเมนในครั้งนี้ได้ก็คือ เหตุผลอันเนื่องมาจากความรักลูกและปรารถนาดีต่อลูก ต้องการให้ลูกมีอนาคตที่ดี ได้สืบทอดกิจการร้านค้าใหญ่โตในเมืองนั่นเอง

มะโงะอะเมนปรากฏตัวในองค์สุดท้ายเพียงองค์เดียว โดยครั้งแรกปรากฏตัวที่หน้าบ้านซูสะบุโรชาวานาหนุ่มที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านอะมะโตะ นิ โนะ กุชิเช่นเดียวกัน มะโงะอะเมนกำลังเดินทางไปวัดเพื่อไปภาวนาขอให้ตนเองได้ตายก่อนที่จะเห็นซูเบนผู้เป็นลูกถูกลงโทษ แต่เนื่องจากเหตุที่ฝนตกมีน้ำขัง ทำให้มะโงะอะเมนลื่นล้มจนเชือกผูกเกี้ยวขาด อุเมะงะวะจึงออกมาช่วยเหลือและสนทนากับมะโงะอะเมน มะโงะอะเมนยังปรากฏตัวอีกครั้งหนึ่งที่บ้านของซูสะบุโร หลังจากที่เจ้าหน้าที่เข้าค้นบ้านซูสะบุโรเรียบร้อยแล้ว โดยมาสอบถามผลการตรวจค้นของเจ้าหน้าที่ว่าจับลูกชายและลูกสะใภ้ได้หรือไม่ ทั้งสองตอนที่มะโงะอะเมนปรากฏตัวนี้ ไม่ได้พบหน้ากับซูเบนลูกชายเลยแม้แต่ครั้งเดียว ในขณะที่ซูเบนเองเห็นหน้าพ่อในครั้งแรก แต่ไม่ได้ออกมาพบ และหลังจากนั้นก็ไม่ได้เห็นหน้าพ่ออีกเลย

บทบาทของมะโงะอะเมนที่มีต่อลูกซึ่งทำผิดกฎหมาย นอกจากเรื่องการส่งตัวซูเบนไปเป็นบุตรบุญธรรมที่ร้านคะเมะยะแล้ว ยังมีบทบาทอื่น ๆ อีก ดังต่อไปนี้ หลังจากที่ได้ข่าวว่าซูเบนบุตรชายขโมยเงินลูกค้าเอาไปไถ่ตัวนางคณิกาและหนีไปแล้ว มะโงะอะเมนได้บอกกับซูสะบุโร ซึ่งมีความสนิทสนมกับซูเบนว่าหากพบเห็นซูเบนและอุเมะงะวะก็ขอให้บอกให้หนีไป นอกจากนั้นหลังจากที่ได้สนทนากับอุเมะงะวะ จนเดาออกว่านั่นเป็นลูกสะใภ้ของตัวเองแล้ว มะโงะอะเมนยังได้ให้เงินอุเมะงะวะ แม้จะบอกว่าให้ในฐานะค่าตอบแทนที่ช่วยเหลือซ่อมเกี้ยวให้ แต่ก็ได้ระบุว่าให้เงินจำนวนนี้เป็นค่าเดินทางออกไปจากที่นี่ และบทบาทสุดท้ายที่เห็นคือได้รับรู้ไปเล่าเหตุการณ์ที่พบอุเมะงะวะให้ซูสะบุโรฟัง พร้อมทั้งสั่งซูสะบุโรให้รีบมาบอกอุเมะงะวะกับซูเบนหนีไป ส่วนตัวมะโงะอะเมนเองกลับมาที่บ้านซูสะบุโรอีกครั้ง หลังจากที่เจ้าหน้าที่ค้นบ้านซูสะบุโรเสร็จสิ้นแล้ว เพื่อถามผลการตรวจค้น

บทบาทของมะโงะเอะมนผู้เป็นพ่อต่อลูกชายผู้เป็นลูกคังที่ได้กล่าวมานั้น แม้จะแสดงให้เห็นถึงความรักความห่วงใยของพ่อต่อลูกอย่างชัดเจนก็ตาม แต่อาจก่อให้เกิดคำถามในใจของผู้อ่านชาวไทยหลาย ๆ ท่านว่า ในเมื่อมะโงะเอะมนอยากพบ และอยากช่วยเหลือลูชมามากถึงเพียงนั้น ทำไมมะโงะเอะมนต้องตั้งใจไม่พบหน้าลูชม ทำไมมะโงะเอะมนไม่ออกหน้าช่วยเหลือลูชมเสียเอง แทนที่จะไปบอกให้ลูชมุโรมาช่วย ฯลฯ คำอธิบายเหตุผลในการกระทำดังกล่าวได้ปรากฏอยู่ในบทละคร ดังต่อไปนี้

こなたの連合ひにも、言葉こそは交さずとも、ちょっと顔でも見たいが、いやいやそれでは世間が立たぬ。どうぞ無事な吉左右をと、涙ながらに二足、三足、行きては帰り、なんと会うても大事あるまいかい、なんの人が知りませう。会うてやっってください。ア、大阪の義理は欠かれまい、どうぞして逆様な回向させなど、ねんごろに、頼みますると、咽せ返り、振返り振返り、泣く泣く別れ行く⁵

Konata no tsureai ni mo, kotoba koso wa kawasazu to mo. chotto kao demo mitai ga. iya iya sore de wa seken ga tatanu. Douzo buji na kissou o to, namida nagara ni futaashi, miashi ikite wa kaeri, nan to ou te mo daiji arumaikai. nan no hito ga shirimashou. Oute yatte kudasanse. a, Oosaka no giri wa kakaremai. douzo shite sakasamana ekou sasena to, nengoro ni. tanomimasuru to, muse kaeri furi kaeri furi kaeri. naku naku wakare iku

“แม้จะไม่ได้สนทนากัน แต่ข้าก็อยากเห็นหน้าผู้ที่ร่วมเดินทางกับเจ้าสัคนิด ไม่นิด ไม่นิด ถ้าเป็นเช่นนั้น ข้าจะไม่สามารถอธิบายกับผู้คนในสังคมได้ บอกให้เขารู้ด้วยแล้วกันว่าขอให้เดินทางปลอดภัย” มะโงะเอะมนร้องไห้พลางเดินพลาง ได้สองก้าว สามก้าว ก็ย้อนกลับมา แล้วพูดว่า “ทำไมล่ะพบสักนิดจะเป็นไรไป” “ทำไมผู้คนจะรู้ได้ล่ะ พบสักหน่อยดีกว่า” “อ๊ะแต่จะขาด กิริ (義理) ต่อที่โอซากาไม่ได้ บอกเขาว่าขอร้องว่าอย่าให้ต้องทำบุญกลับกัน เลย ” ว่าแล้วก็ร้องไห้สะอึกสะอื้น เดินจากไป พร้อมกับเหลียวหลังมาดูหลายต่อหลายครั้ง

“ไม่สามารถอธิบายกับผู้คนในสังคมได้” และ “ขาดกิริต่อที่โอซากา” คือสองเหตุผลที่ทำให้มะโงะเอะมนไม่สามารถช่วยเหลือลูกได้อย่างเต็มที่ หรือแม้กระทั่งพบหน้าลูกก็ยังไม่สามารถทำ

⁵ Ibid., p. 151.

* ทำบุญกลับกัน แปลจากคำว่า ชะกะชะมะ (逆様) หมายถึง การที่ลูกตายก่อนพ่อแม่ ทำให้พ่อแม่ต้องเป็นฝ่ายมาทำบุญให้ลูก แทนที่ลูกจะเป็นฝ่ายทำบุญให้พ่อแม่

ได้ โดยเหตุผลแรกก็คือกล่าวว่า “ไม่สามารถอธิบายกับผู้คนในสังคมได้” ซึ่งในบทละครใช้ประโยคที่ว่า เซะเก็น กะ ทะตะนุ (世間が立たぬ) แท้จริงแล้วก็ถือเป็นการ “ขาดกิริ” ประเภทหนึ่งเช่นเดียวกัน โดยถือเป็นการ “ขาดกิริต่อสังคม”

คำว่า “กิริ” เป็นคำที่อาจจะไม่คุ้นหูคนไทยโดยทั่วไปเท่าใดนัก ทั้งที่ที่จริงแล้วแนวความคิดเกี่ยวกับ “กิริ” นี้ เป็นแนวความคิดที่ฝังรากลึกในสังคมญี่ปุ่นมาอย่างยาวนาน ทะกะโนะ ทะคะมิ (高野正巳)⁶ กล่าวว่า แนวความคิดเรื่อง “กิริ” เป็นแนวความคิดที่มีที่มาจากความสัมพันธ์ระหว่างเจ้านายและลูกน้องในสังคมนักรบสมัยเซ็งโงะกุ (戦国)⁷ ต่อมาเมื่อมาถึงสมัยโทะกุงะวะ (徳川)⁸ ได้มีการนำแนวความคิดนี้เข้ามาเชื่อมโยงกับลัทธิขงจื้อ จนมีลักษณะแข็งแกร่งขึ้น และที่สำคัญก็คือได้มีการนำ “กิริ” มาใช้ในฐานะที่เป็นหลักศีลธรรมในหมู่ประชาชนทั่วไปด้วย

เสาวลักษณ์ สุริยะวงศ์ไพศาล กล่าวว่า “กิริ” หมายถึง หน้าที่ที่พึงปฏิบัติ ซึ่งมีทั้งหน้าที่ที่พึงปฏิบัติต่อบุคคลในครอบครัว ต่อสมาชิกในชุมชนเดียวกัน ต่อคนในชนชั้นเดียวกัน และรวมไปถึงต่อสังคมทั้งหมดด้วย⁹ ยูทา คังสุวรรณ กล่าวถึง “กิริ” ว่าเป็นแรงผลักดันทางศีลธรรม (moral force) เป็นความรู้สึกถึงพันธะหน้าที่ เป็นสิ่งที่ทำให้สมาชิกในสังคมจะต้องปฏิบัติตามเกณฑ์ที่สังคมคาดหวังไว้ให้ทำ เพื่อทำหน้าที่ให้สมบูรณ์ ไม่ว่าหน้าที่จะดีหรือเลวก็ตาม⁸ พิพาคา ชังเจริญ กล่าวถึงความหมายของ “กิริ” ของนักรบว่าหมายถึง วิถีทางที่ถูก วิถีทางที่ควรกระทำ แม้จะเป็นการกระทำที่ไม่เต็มใจ เพื่อรักษาหน้าที่ของคนที่ต้องตอบแทนพระคุณของผู้มีบุญคุณ และเพื่อไม่ให้สังคมตำหนิ

⁶ 高野正巳, “義理人情 (近松が描いた世界)”, 解釈と鑑賞 30-3 (1965 3月): 59.

⁷ สมัยเซ็งโงะกุ หมายถึง ช่วงระยะเวลาตั้งแต่หลังการปฏิวัติโอนิน (応仁の乱) (ค.ศ.1467 - 1477) จนกระทั่งโอดะ โนะบุนะงะ (織田信長) (ค.ศ.1537 - 1582) รวบรวมประเทศเป็นหนึ่งเดียวได้สำเร็จ

⁸ สมัยโทะกุงะวะ เป็นชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งของสมัยเอโดะ อยู่ในช่วงระยะเวลาตั้งแต่ ค.ศ.1603 - 1867

⁹ เสาวลักษณ์ สุริยะวงศ์ไพศาล, บทละครคาบูกิและบุนระงู (กรุงเทพฯ : คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546) หน้า 77.

⁸ ยูทา คังสุวรรณ, ญี่ปุ่นสร้างชาติด้วยความรักและกักตุน : ภูมิหลังทางวัฒนธรรมของสังคมญี่ปุ่น (กรุงเทพฯ : มติชน, 2547) หน้า 2.

⁹ พิพาคา ชังเจริญ, ประวัติอารยธรรมญี่ปุ่น (กรุงเทพฯ : คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539) หน้า 2.

“กิริ” จึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อชีวิตของคนญี่ปุ่นในสมัยนั้นไม่น้อย แม้จะไม่มีการบัญญัติโทษของการไม่ปฏิบัติตามไว้เป็นลายลักษณ์อักษรเหมือนกฎหมาย แต่การ “ขาดกิริ” ก็เป็นเหมือนการกระทำที่มีความผิดใหญ่หลวง ทุกคนในสังคมจึงพยายามที่จะปฏิบัติตนไม่ให้ “ขาดกิริ” ดังกล่าวนี้ กรณีของมะโงะเอะมอนที่ไม่สามารถช่วยเหลือผู้ลถูกได้อย่างเต็มที่ เพราะกลัวว่าจะ “ขาดกิริต่อสังคม” ที่คาดหวังให้คนในสังคมช่วยกันจับตัวคนร้ายมาลงโทษ หรืออย่างน้อยที่สุดก็คือไม่ให้ความช่วยเหลือคนร้าย ส่วน “ขาดกิริต่อไอซากา” หมายถึง การ “ขาดกิริ” ต่อแม่บุญธรรมของซูเบ ที่คาดหวังไม่ให้พ่อแท้ ๆ ช่วยเหลือลูกที่ได้ทำให้แม่บุญธรรมนั้น ๆ เคียดรอน นอกจากนั้นยังเกี่ยวพันกับเรื่องคำพูดที่ให้ไว้ในการตัดขาด ก่อนส่งซูเบลูกไปเป็นลูกบุญธรรมว่า ระหว่างพ่อลูกจะ “ฟูทชู” (不通)¹⁰ หมายถึง “ไม่ติดต่อกัน” ซึ่งก็ถือเป็นหน้าที่ของมะโงะเอะมอนอีกเช่นเดียวกัน ที่จะต้องปฏิบัติตามคำสัญญาดังกล่าวเพื่อรักษา “กิริ” ที่มีต่อแม่บุญธรรมของซูเบ เหตุผลเรื่อง “กิริ” ทั้งสองเหตุผลดังกล่าว จึงเป็นเหตุผลที่หนักแน่นพอที่จะทำให้พ่อผู้นี้ยอมไม่พบหน้าลูก แม้ว่าจะอยากพบและอยากช่วยเหลือแทบขาดใจก็ตาม

แต่แม้ว่าจะมีเหตุผลเรื่อง “กิริ” มาเป็นกรอบทำให้มะโงะเอะมอนไม่สามารถพบหน้าลูกได้ ซิกะมะทซูกิยังไม่ลืมที่จะประพันธ์ถึงความรู้สึกภายในใจของตัวละครพ่อมะโงะเอะมอน ที่มีลูก กระทบความคิดว่า ความสัมพันธ์ทางใจของพ่อลูกระหว่างมะโงะเอะมอนกับซูเบนั้นไม่ได้หายไปไหนเลย มะโงะเอะมอนไม่เคยโกรธเกลียดซูเบ แม้เขาจะกระทบความผิดก็ตาม ดังคำพังเพยในบทละครที่เป็นบทพูดของมะโงะเอะมอนว่า

盗みする子は憎からで、縄かくる人が恨めしい¹¹

Nusumisuru ko wa nikukarade, nawa kakuru hito ga urameshii

ไม่เกลียดลูกที่เป็นขโมย แต่เจ็บแค้นคนที่มัดเชือกลูก

ซึ่งหมายถึง “คนเป็นพ่อแม่จะไม่เกลียดชังลูกที่กระทบความผิด แต่จะเจ็บแค้นคนที่มาจับลูกมัดเอาไปลงโทษแทน” นั่นเอง ดังนั้นแม้จะมี “กิริ” มาขวางกั้น มะโงะเอะมอนก็ได้พยายามช่วยเหลือลูกในส่วนที่ทำได้ โดยพยายามที่จะไม่ให้ขัดกับกิริ อาทิ ไม่ได้ให้ความช่วยเหลือซูเบด้วยตนเอง แต่

¹⁰ 近松門左衛門[著]/鳥越文蔵[ほか]校注・訳, 冥途の飛脚: 忠兵衛梅川/女殺油地獄/丹波与作待夜のこむろぶし/長町女腹切ほか, p. 144.

¹¹ Ibid., p. 149.

ได้ฝากให้ชูสะนูโรช่วยดูแลหากชูเบหนีผ่านมา ทั้งยังรีบรุดไปบอกชูสะนูโรให้มาแจ้งให้ชูเบหนีไป และบอกชื่อถนนที่ควรใช้เป็นเส้นทางหนี ตอนรู้ข่าวว่าเจ้าหน้าที่จะมาค้นบ้านชูสะนูโร และยังมี ตอนที่มะโงะเอะมนให้เงินอุเมะจะวะเป็นค่าเดินทาง แต่พูดขำไปว่าไม่ได้ให้เพราะคิดว่าเป็น ลูกสะใภ้ แต่ให้เป็นค่าตอบแทนที่ช่วยเหลือ ดังต่อไปนี้

涙の隙に巾着より、銀子一枚取り出し。これは難波の御坊の御普請の奉賀銀。今ここにありあはせた。嫁と存じてやるでもなし。ただ今のお礼のため。この辺にぶらついては、よう似たとて捕へるぞ。連れ合ひはなほもって。これを路線に御所街道へかかかって、一足も早う退かつしゃれ。¹²

Namida no hima ni kinchaku yori, ginsu ichimai tori dashi. kore wa Naniwa no gobou no gofushin no hougagin. ima koko ni ari awaseta. Yome to sonjite yaru demo nashi. tada ima no orei no tame. Kono hen ni buratsuite wa you nita to te tsukamaeru zo. Tsureai wa nao motte. kore o rosen ni Gosekaidou e kakatte, hito ashi mo hayou nokasshare.

ร้องให้ไปพลาง ก็หยิบเงิน 1 เหรียญเงิน ออกมาจากถุงเงิน และกล่าวว่า “นี่เป็นเงินที่จะบริจาคทำบุญให้วัดคณะนิวะ ตอนนี้เอามาที่นี้ด้วยพอดี ไม่ได้ให้เพราะรู้ว่าเป็นลูกสะใภ้ แต่ให้เพื่อเป็นการขอบคุณสำหรับเรื่องเมื่อสักครู่ การเดินไปมาอยู่แถวนี้ ด้วยความคล้ายกัน อาจจะทำให้ถูกจับได้ ยิ่งคนที่มาด้วยยิ่งอันตรายให้ใช้เงินนี้เป็นค่าเดินทางไปโกะเซะ กะอิโค รีบหนีไปให้เร็วที่สุด”

หากไม่มี “กิริ” มาเป็นตัวขวางกั้นแล้ว มะโงะเอะมนน่าจะยอมช่วยเหลือชูเบบุตรชายทุกวิถีทาง สังเกตได้จากตอนที่มะโงะเอะมนบอกว่าชูเบน่าจะมาบอกปัญหานี้ให้ตนรู้ก่อน จะได้หาหนทางช่วยเหลือ แต่มารู้เมื่อสายไปแล้วเช่นนี้ก็ไม่สามารถช่วยอะไรได้

なほも涙を押し拭ひ、なう、血の筋は悲しい。仲のよい他人より。久離切った親子の親しみは世の習ひ。盗み騙りをせうよりも、なぜ前方に内証で。かうかう傾城に、かうした訳の銀があると。ひそかに便宜もするならば、親は泣寄りおや子なり。ことに母もないせがれ。隠居の田地を売つても、首綱はつけさせまい。¹³

¹² Ibid., p. 150.

¹³ Ibid., p. 150.

Nao mo namida o oshi nogoi, nou, chi no suji wa kanashii. naka no yoi tanin yori. kyuuri kitta oyako no shitashimi wa yo no narai. nusumi katari o shou yorimo, naze maekata ni naishou de. kou kou keisei ni, kou shita wake no kane ga iru to. hisoka ni bingi mo suru naraba, shin wa nakiyori oyako nari. koto ni haha mo nai segare. inkyo no denchi o utte mo kubizuna wa tsuke sasemai.

อึ้งป้าหน้าตา “โอ เรื่องของสายเลือดช่างน่าเศร้า เป็นธรรมดาของโลกที่ ความใกล้ชิดสนิทสนมของพ่อลูกที่ตัดขาดไปแล้ว มีมากกว่าคนอื่นที่มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน แทนที่จะลักขโมยหรือหลอกลวงคนอื่น ทำไมไม่บอกความในนี้เสียก่อน บอกว่าหลงรักนางคณิกาผู้นี้ และมีเหตุผลที่ต้องการใช้เงินแบบนี้ หากแอบส่งข่าวสักนิด ในยามทุกข์ยาก คนที่หลังหน้าตาด้วยกันคือพ่อลูก และยิ่งกับบุตรชายผู้ขาดแม่ผู้นี้ด้วยแล้ว แม่จะให้ชายที่คิดที่ตั้งใจจะใช้ชีวิตอยู่อย่างสันโดษตอนแก่เฒ่า ก็จะไม่ยอมให้ลูกมีเชือกมากคล้องคอ”

ไม่ว่ามะโงะเอะเมนจะสามารถช่วยเหลือชูเบได้หรือไม่ก็ตาม แต่บทบรรยายความรู้สึกของตัวละครพ่อตัวนี้ในบทละคร ได้แสดงให้เห็นชัดเจนแล้วว่า มะโงะเอะเมนผู้เป็นพ่อมีความรัก ความห่วงใย ต่อชูเบผู้เป็นลูก และพยายามช่วยเหลือลูกอย่างสุดความสามารถเท่าที่จะทำได้แล้ว

3.4 ตัวละครลูกในบทละคร

ตัวละครลูกที่ทำผิดกฎหมายในเรื่องเมะอิโตะ โนะ อิเกะยะกุได้แก่ชูเบ อายุ 24 ปี เป็นบุตรบุญธรรมร้านกะเมะยะ มะโอะเอเมนผู้เป็นพ่อได้ส่งมาเป็นบุตรบุญธรรมที่ร้านกะเมะยะ เมื่อ 4 ปีก่อน นั่นคือ ขณะที่ชูเบอายุได้ 20 ปี ในบทละครได้บรรยายภาพชูเบเอาไว้ในองก์แรกตอนเปิดเรื่องว่าเป็นชายหนุ่มที่แต่งกายทันสมัย มีความสามารถหลากหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นการประพันธ์อะอิเกะอิ การชงชา ฯลฯ

ชูเบกล่าวว่าคนมีพ่อแม่รวม 5 คน กล่าวคือ พ่อแท้ ๆ แม่แท้ ๆ แม่เลี้ยง พ่อบุญธรรม และแม่บุญธรรม แม่แท้ ๆ และพ่อบุญธรรม ได้เสียชีวิตไปแล้ว ส่วนแม่เลี้ยงไม่ได้ปรากฏตัวในเรื่อง มีเพียงการกล่าวถึงจากชูเบเพียงครั้งเดียวเท่านั้น ในตอนที่เดินทางมาถึงหมู่บ้านมะโอะโตะ นิ โนะ กุชิว่าแม่ที่อยู่ที่บ้านตอนนี้เป็นแม่เลี้ยง พฤติกรรมที่ชูเบปฏิบัติต่อพ่อแม่ที่ปรากฏให้เห็นในเรื่อง จึงมีเพียงพฤติกรรมต่อมะโอะเอเมนผู้เป็นพ่อแท้ ๆ พฤติกรรมต่อเมียวกันแม่บุญธรรม และอาจจะนับ

รวมถึงพฤติกรรมต่อพ่อบุญธรรมด้วย ในกรณีที่การกระทำของซูเบส่งผลกระทบต่อพ่อบุญธรรม โดยทำให้กิจการของพ่อบุญธรรมที่ส่งสมชื่อเสียงมาต้องมัวหมอง

พฤติกรรมต่อแม่บุญธรรมทั้งหมดก็เป็นพฤติกรรมเป็นเรื่องเกี่ยวกับงาน โดยซูเบพยายามปิดบังไม่ให้แม่บุญธรรมรู้ว่าตนได้นำเงินของลูกค้ามาหนุนใซ้อยู่ เนื่องจากกลัวถูกตำหนิ แต่ในที่สุดซูเบก็ได้กระทำความผิด อันทำให้กิจการรับส่งเงินของร้านเสื่อมเสีย ซึ่งมีผลเสียโดยตรงต่อแม่บุญธรรมที่ซื่อสัตย์มานาน และไม่เคยมั้ทำให้ร้านมีประวัติค้างปร้อย แต่ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะขอวิเคราะห์เฉพาะพฤติกรรมของลูกต่อพ่อแม่แท้ ๆ เท่านั้น เนื่องจากสิ่งที่ลูกปฏิบัติต่อพ่อแม่บุญธรรม กับสิ่งที่ปฏิบัติต่อพ่อแม่แท้ ๆ โดยทั่วไปแล้วน่าจะมีลักษณะแตกต่างกัน นอกจากนั้นในจำนวนบทละคร 4 เรื่องที่นำมาวิเคราะห์ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีตัวละครที่เป็นแม่บุญธรรมปรากฏอยู่ในบทละครเรื่องนี้เพียงเรื่องเดียว หากยกมาวิเคราะห์จะทำให้ได้ผลการวิเคราะห์ที่ไม่ครอบคลุมเท่าที่ควร

สาเหตุที่ทำให้ซูเบกระทำความผิดความผิดอันทำให้บทละครเรื่องนี้ถูกจัดเข้าไว้ในกลุ่มโศกนาฏกรรมนั้น นั่นคือการนำเงินของลูกค้ามาใช้โดยไม่ได้รับอนุญาต ทั้งในครั้งหลังสุด เงินที่ซูเบฉีกซองเพื่อเอาเงินในซองมาจ่ายให้ชะชะเอม และจ่ายเป็นค่าไถ่ตัวอูเมะงะวะนั้น เป็นเงินที่กำลังจะเอาไปให้เจ้านายชามูไร ซึ่งมีความต้องการใช้ด่วน และได้ส่งคนมาทางตามแล้วครั้งหนึ่ง ทั้งยังเป็นเงินจำนวนมากอีกด้วย สาเหตุที่ทำให้ซูเบกระทำความผิดดังกล่าวมีจุดเริ่มต้นมาจากการที่ซูเบไปติดพันนางคณิกาอูเมะงะวะ ทำให้ต้องใช้จ่ายเงินเป็นจำนวนมาก จนต้องเอาเงินของลูกค้า ซึ่งรวมถึงเงินของชะชะเอมเป็นผู้เป็นเพื่อน ทีู่กค้าส่งผ่านร้านม้าเร็วของซูเบไปใช้ก่อน เป็นเหตุให้ชะชะเอมนำเรื่องซูเบขัดสนเรื่องเงินไปเล่าให้นางคณิกาฟัง ซูเบผ่านไปได้ยินเข้าพอดี จึงตัดสินใจฉีกซองเงินของลูกค้าที่ถืออยู่ เอาเงินมาจ่ายคืนให้ชะชะเอมในทันที และนำเงินที่เหลือไถ่ตัวนางคณิกาอูเมะงะวะออกไปด้วยกันในที่สุด

หากพิจารณาตามเหตุการณ์แล้ว ซูเบก็เป็นแค่ชายหนุ่มผู้หนึ่งที่ลุ่มหลงนางคณิกา จนใช้จ่ายเงินจำนวนมากไปกับการเที่ยวสถานเรีงรมย์ ทำให้เกิดขัดสนเรื่องเงิน จึงได้แอบนำเงินของลูกค้าที่ร้านมาใช้จ่าย ซึ่งถือเป็นความผิดร้ายแรงอย่างหนึ่งในสมัยนั้น แต่กลวิธีการนำเสนอของชิกะมะทซุสามารถทำให้ชายหนุ่มคนนี้ไม่ได้ดูเลวร้าย โดยชิกะมะทซุได้ประพันธ์ให้การกระทำของซูเบดังที่กล่าวไป มีเหตุมีผล มีความลึกลับ และมีความพยายามที่จะไม่กระทำเช่นนั้น เริ่มตั้งแต่ก่อนเกิดเหตุที่ซูเบบังเอิญเดินไปทางสำนักงานคณิกาเพราะความเคยชิน ทั้งที่มีความตั้งใจจะเอาเงินไปส่งให้ลูกค้าชามูไร เมื่อรู้ตัวว่ามาผิดทางก็ลังเลใจไปมา จนในที่สุดตัดสินใจว่าจะไปสำนักงาน

คณิกาสักพักหนึ่ง แล้วจึงจะไปส่งเงินให้ลูกค้า การลั้งเลใจของซุเบตอนที่จะเดินทางไปสำนักคณิกามีดังต่อไปนี้

ヤア. これは堂島のお屋敷へ行くはず. 狐が化かすか、南無三宝と引き返せしが. ム、我知らず、ここまで来たは. 梅川が用あって氏神のお誘ひ. ちよつと寄つて、顔見てからと. 立ち返つては、いや大事. この金持つて使ひたからう. おいてくれうか. 行つてのけうか、行きもせい¹⁴

Yaa. kore wa Doujima no oyashiki e iku hazu. Kitsune ga bakasu ka, namusanpou to hiki kaeseshi ga. mu, waga shirazu koko made kita wa. Umegawa ga you atte ujigami no osasoï chotto yotte, kao mite kara to tachi kaette wa, iya daiji. kono kane motte tsukai takarou. Oite kuryou ka. itte no kyou ka, iki mo sei

“แม่แล้ว เราควรจะไปปราสาทที่โคจิมะ¹⁵ หรือสุนัขจิ้งจอก¹⁶ จะหลอกเอา พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์” ว่าแล้วก็หันหลังกลับ ทว่า “การที่เราเดินไม่รู้ตัวจนมาถึงที่นี่ได้ อาจจะเป็นเพราะอุเมงะวะระมีฤทธิ์ วิญญาณบรรพบุรุษจึงได้นำทางเรามา แวะดูนางเสียบสักหน่อย เห็นหน้าแล้วค่อยไป” หันหลังกลับ แต่ “ไม่ได้สิ นี่เรื่องสำคัญ หากเอาเงินนี้ไปด้วย ต้องอยากใช้ขึ้นมาแน่ ๆ อย่าไปเลยดีกว่า หรือไปดี ไปดีกว่า”

เมื่อไปถึงสำนักคณิกา ซุเบได้ยื่นชะชิอะมะนกำลังพูดถึงตนเองในแง่ร้ายให้เหล่านางคณิกา ฟังอยู่พอดี ซุเบซึ่งในบทละครบรรยายเอาไว้ว่าเป็นคนใจร้อนก็รู้สึกอับอาย ทั้งยังเป็นห่วงความรู้สึกของนางคณิกาอุเมงะวะระว่า หากได้ฟังเรื่องเหล่านี้คงจะได้รับความอับอายเป็นอย่างมากแน่นอน วิธีแก้ ปัญหาเพียงอย่างเดียวที่ซุเบคิดได้ในตอนนั้นคือเอาเงินในซองของลูกค้าออกมา แล้วขว้างคืนให้ชะชิอะมะน แต่ความรู้สึกผิดชอบชั่วดีก็ยังทำให้ซุเบพยายามสะกดกลั้นความรู้สึกนั้นเอาไว้ โดยในบทละครได้กล่าวเอาไว้ดังนี้

¹⁴ Ibid., p. 122.

¹⁵ โคจิมะ เป็นชื่อสถานที่ ปัจจุบันคือเขตคิตะ คุ (北区) อำเภอเมืองโอซากา ในช่วงปี ค.ศ.1697 ได้มีการจัดตั้งตลาดค้าข้าวที่นั่น นอกจากนั้นโคจิมะยังเป็นที่ตั้งของปราสาทโคเมียว (大名) จากหลากหลายที่อีกด้วย

¹⁶ สุนัขจิ้งจอก ได้รับการกล่าวถึงบ่อยครั้งในนิทานหรือตำนานพื้นบ้านของผู้ญี่ปุ่น ในบทบาทที่เป็นสัตว์รับใช้ของเทพอินะริ (稲荷) และ เป็นสัตว์ที่ทำให้จิตใจของมนุษย์ปั่นป่วน ไม่สามารถตัดสินใจในสิ่งที่ถูกต้องได้

短気は損気の忠兵衛、傾城は公界者。五十兩の目腐り銀取りかへた僭上。若い者に恥じかかせ、川が聞いたら死にたかろ。懐の三百兩、五十兩引き抜いて、面へ打ちつけ、存分言ひ、我が身の一分、川が面目。すすいでやらう。ア、されども、これは武士の銀。ことに急用、ここが大事の勘忍と。手を懐へいくたびか、とやせんかくや、しやうげ鳥。鶺鴒の食ひ違ふ心を知らぬぞ是非もなき。¹⁵

Tanki wa sonki no Chuubee, keisei wa kugaimono. gojuu ryou no mekusari gane tori kaeta senshou. wakai mono ni haji kakase, Kawa ga kiitara shinitakaro. futokoro no sanbyaku ryou, gojuu ryou hiki nuite tsura e buchi tsuke, zonbun ii, wa ga mi no ichibun, kawa ga menboku susuide yarou. A, saredomo, kore wa bushi no kane. koto ni kyuuuyou, koko ga daiji no kannin to. te o futokoro e ikutabika, to ya senkaku ya, shiyouge tori. isuka no hashi no kui chigau kokoro o shiranu zo zehi mo naki.

ซูเบมีลักษณะคั่งค้ำพิงเพยที่ว่า “ความใจร้อนเป็นบ่อเกิดแห่งการขาดทุน” “นางคณิกาเป็นคนที่รู้จักกันกว้างขวางในสังคม ออกเงินแทนเพียงแค่ 50 เรียวสักพัก ทำมาเป็นคูดไม้ไอ้อวด ทำให้คนหนุ่มอย่างเราต้องอับอาย หากอุเมะงะวะได้ขึ้น คงคิดอยากตายแน่ ๆ ในถุงเงินมีเงินอยู่ 300 เรียว หากดึงออกมาสัก 50 เรียว ขว้างใส่หน้าไอ้หมอนั่น พุดความในใจ ก็จะช่วยรักษาหน้าเราไว้ได้ ทั้งยังล้างอายให้อูเมะงะวะได้ด้วย อ๊ะ แต่ว่า นี่เป็นเงินของซามูไร ทั้งยังเป็นเงินที่ต้องการใช้คว่น ต้องอดทนเอาไว้ให้ดี” เขาเอามือไปที่ถุงเงินหลายต่อหลายครั้ง พร้อมกับความสับสนที่พลุ่งพล่านอยู่ในใจว่า จะทำยังไงดี ทำแบบนี้ดีไหม จิตใจลึก ๆ ที่แท้จริงของสะชิอะมนั้นไม่สามารถล่วงรู้ได้ คั่งจะงอปากของนกอิซุเกะที่ไขว้ขัดกันอยู่ ทว่า ก็เป็นเรื่องที่ไม่มีทางเลือก

ในตอนนีซูเบสามารถหักห้ามใจไม่ให้เปิดซองเงินของลูกค้าเอาไว้ได้ แต่เมื่อสะชิอะมนยังกล่าวถึงเขาด้วยถ้อยคำที่รุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งยังเอาขวคใส่น้ำมันที่ซูเบให้มาแทนเงินจำนวน 50 เรียวที่เป็นหนี้ ออกมาให้นางคณิกา ดูซูเบก็ไม่สามารถหักห้ามใจได้อีกต่อไป จึงได้ฉีกซองเงินของลูกค้าเอาเงิน 50 เรียวคืนให้สะชิอะมน และเอาเงินที่เหลือได้คว่นางคณิกากูเมะงะวะ

¹⁵ Ibid., pp. 129-130.

นกอิซุเกะ เป็นนกที่มีความยาวประมาณ 18 ซม. สีเขียวเหลือง จะงอปากของนกอิซุเกะ มีลักษณะจะงอปากบนและจะงอปากล่างไขว้ขัดกัน ต่างกับจะงอปากของนกโดยธรรมชาติทั่วไป จึงถูกใช้เปรียบเทียบกับเรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่พลิกผัน ไม่เป็นไปดังที่คาดคิดเอาไว้

โอะมิโนะ อิโระชิ (星野裕史)¹⁶ กล่าวถึงการกระทำความคิดของซูเบว่า ซูเบไม่ได้มีความตั้งใจที่จะกระทำความคิด สาเหตุเพียงประการเดียวที่กระทำความคิดจนก้าวสู่หนทางของอาชญากรในที่สุดก็คือ “การเข้าใจผิด” ฮะชิเอะมอนเพื่อนที่มีความหวังดี และพยายามช่วยเหลือให้ซูเบหันมาตั้งใจประกอบอาชีพดังที่เคยทำก่อนไปคิดพันนางคณิกา โอะมิโนะยังกล่าวอีกว่าสิ่งที่ซูเบกระทำลงไปนั้นไม่ใช่เพื่อเติมเต็มกิเลสของตัวเอง ในการที่จะได้ตัวนางคณิกาอุเมะงะวะออกไปใช้ชีวิตเป็นสามีภรรยาด้วยกันอย่างมีความสุข แต่ซูเบกระทำลงไปเพื่อรักษาหน้าตาความเป็นลูกผู้ชาย ที่ถูกเพื่อนนำเรื่องการขาดสนทางการเงินของตนเองมาเล่าให้เหล่านางคณิกาได้รับรู้ และเพื่อปล้ำความอับอายให้แก่นางคณิกาอุเมะงะวะ ที่ต้องอับอายเนื่องจากมีชายคนรักที่ขาดสนทางการเงิน จนต้องนำเงินของคนอื่นมาใช้จ่าย และป็นเรื่องหลอกแม่บุญธรรมดังกล่าว

ทั้ง “การเข้าใจผิด” ในตัวเพื่อนดังที่โอะมิโนะกล่าว ทั้งกลวิธีการประพันธ์ที่ทำให้ความบังเอิญหรือโชคชะตาเป็นสิ่งที่น่าพาให้ทั้งซูเบ ฮะชิเอะมอน และ อุเมะงะวะ มาอยู่ในร้านเดียวกันหมด การกระทำผิดของซูเบเกิดจากการถูกบีบคั้นจิตใจด้วยการเข้าใจผิดในสิ่งที่เพื่อนกระทำ โดยที่ซูเบไม่ได้เตรียมการหรือมีแผนล่วงหน้า ทั้งซูเบเองก็ได้พยายามหักห้ามใจที่จะไม่กระทำความคิดนั้น แสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า ตัวละครซูเบในสายตาของชิกะมะทซุไม่ได้เป็นคนชั่วร้ายโดยนิตย แต่ประการใด

ส่วนพฤติกรรมที่ซูเบปฏิบัติต่อเพื่อน เริ่มจากตอนที่คิดพาอุเมะงะวะหนี ทั้งสองคนตระหนักคืออยู่แล้วว่าจะไม่ว่าอย่างไรก็ต้องถูกจับได้ แต่ก่อนที่จะถูกจับได้ขอใช้ชีวิตด้วยกันให้คุ้มค่าเสียก่อน แทนที่ซูเบจะพาอุเมะงะวะหนีไปที่อื่น กลับพาเดินทางรอนแรมไปยังหมู่บ้านยะมะโคะนิ โนะ กุชิ อันเป็นบ้านเกิดของตน ซึ่งเหตุผลที่ซูเบกระทำเช่นนั้นจะเป็นอย่างไรไม่ได้บอก นอกจากการต้องการเห็นหน้าพ่อเป็นครั้งสุดท้ายก่อนถูกทางการจับประหารชีวิต และนี่ก็ทำให้ได้เห็นพฤติกรรมที่ซูเบปฏิบัติต่อพ่อ ซึ่งแม้จะเป็นเพียงฉากเล็ก ๆ แต่ก็ได้แสดงให้เห็นความหวังโยของซูเบที่มีต่อพ่ออย่างเหลือล้น นั่นคือฉากที่มะโงะเอะมอนมาลั่นลัมลงอยู่ตรงหน้าซูเบซึ่งอยู่ในบ้านของซูสะบุโร ในตอนนั้นหากซูเบจะออกไปพบพ่อก็สามารถทำได้ แต่ซูเบต้องหักห้ามใจไม่ยอมออกไปพบ เนื่องจากกลัวว่าสถานภาพของตนเองจะทำให้พ่อเดือดร้อน แสดงให้เห็นว่าซูเบมีความห่วงใยต่อความรู้สึก และการอยู่ในสังคมของพ่ออย่างแท้จริง โดยบทละครได้บรรยายเหตุการณ์ในตอนนี้อย่างไรต่อไปนี้

¹⁶ 星野裕史, “忠兵衛と与兵衛—悲劇と犯罪”, 近世文芸ノ一ト 3 (1977 1 月): 44-45.

孫右衛門は老足の、休み休み門を過ぎ。野口の溝の水氷、滑るを止る高足駄。鼻緒は切れて、横さまに泥田へがぼとこけこんだり。ハア悲しやと、忠兵衛もがけども、騒げども。身をかへりみて出もやらず、¹⁷

Magoemon wa rousoku no, yasumi yasumi kado o sugi. noguchi no mizo no mizugouri, suberu o tomaru takaashida. hanao wa kirete, yokosama ni dorota e gabato koke kondari. haa kanashiya to, Chuubee mogake domo, sawage domo. mi o kaeri mite de mo yarazu,

มะโงะเอะมอนเดินด้วยฝีเท้าอันอ่อนแอของผู้ชรา เดินไปพักไปจนผ่านประตู แต่เกิดลื่นน้ำขังที่กำลังจะกลายเป็นน้ำแข็งในแอ่งที่คั่นนา จนเชือกผูกเกี้ยวขาด และล้มลงในโคลนที่เปล่งนา “ช่างน่าสงสาร” ชูเบทอรุนทुरายจะสงเสียง แต่เมื่อคิดถึงสถานภาพของตัวเอง ก็ไม่ออกไป

คงไม่มีผู้ชมละครหรือผู้อ่านบทละครคนใดปฏิเสธได้ว่า ความรู้สึกที่ถูกเห็นพ้อมาด้มอยู่ตรงหน้า แต่ไม่สามารถออกมาช่วยพุง หรือช่วยเหลือใด ๆ ได้นั้น ช่างเป็นความรู้สึกที่ขมขื่น แม้จะเป็นเพียงพฤติกรรมจุดเล็ก ๆ จุดหนึ่งของตัวละครถูกในบทละคร แต่ก็ได้สร้างอารมณ์สะท้อนใจให้เกิดขึ้นในใจผู้ชมหรือผู้อ่านอย่างยั่งยืน

ฉากการถูกจับกุมตัวของชูเบในตอนสุดท้ายบทละครเรื่องนี้ ไม่ได้เป็นฉากที่เหนือความคาดหมายแต่ประการใด เนื่องจากชูเบเองก็ตระหนักอยู่ตั้งแต่ต้นแล้วว่าไม่ว่าอย่างไรก็จะต้องถูกจับตัว การหนีของเขาเป็นการหนีเพื่อยืดเวลาการใช้ชีวิตอยู่ด้วยกันกับนางคณิกาอุเมะจะวะให้ยาวนานที่สุดเท่านั้น แต่สิ่งที่น่าสนใจในฉากดังกล่าวนี้คือ พฤติกรรมของชูเบที่ได้ขอร้องเจ้าหน้าที่ให้เอาผ้ามาคลุมหน้าตน เนื่องจากไม่อยากเห็นความทุกข์ทรมานโศกเศร้าของผู้เป็นพ่อที่เห็นตนถูกจับกุมตัว ซึ่งจะเป็นอุปสรรคที่ทำให้ไม่ได้ไปสู่สวรรค์ในภพหน้า ดังต่อไปนี้

身に罪あれば覚悟の上、殺さるるは是非もなし。御回向頼み奉る。親の嘆きが目にかかり。未来の障り、これ一つ。面を包んでくだされ、お情けなり¹⁸

Mi ni tsumi areba kakugo no ue, korosaruru wa zehi mo nashi. Goekou tanomi tatematsuru. Oya no nageki ga me ni kakari. Mirai no sawari, kore hitotsu. Tsuru o tsutsunde kudasare, onasake nari

¹⁷ 近松門左衛門[著]/鳥越文蔵[ほか]校注・訳、冥途の飛脚：忠兵衛梅川/女殺油地獄/丹波与作待夜のこむろぶし/長町女腹切ほか, p. 147.

¹⁸ Ibid., p. 153.

“ข้าตระหนักดีอยู่แล้วว่าตัวเองทำความผิด การถูกประหารจึงเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ช่วยอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้ข้าด้วยแล้วกัน การเห็นความโศกเศร้าของพ่อแม่ เป็นสิ่งกีดขวางอย่างหนึ่งที่จะทำให้ไม่ได้ไปสู่สวรรค์ในภพหน้า ช่วยกรุณาเอาผ้าคลุมหน้าข้าที่ เห็นใจข้าเถอะ”

การตกขำถึงความรู้สึกระหว่างพ่อลูกแม่ในตอนจบของบทละคร ทั้งยังยกให้ความรู้สึกของพ่อเป็นสิ่งที่สามารถกำหนดชีวิตลูกในภพหน้าได้เช่นนี้ ยิ่งแสดงให้เห็นว่าในบทละครเรื่องนี้ ชิกะมะทซุได้ให้ความสำคัญแก่ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อกับลูกเป็นอย่างมาก

3.5 ความเป็นโศกนาฏกรรมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของตัวละคร

บทละครเรื่องเมะอิโคะ โนะ อิเกะงุ เป็นบทละครโศกนาฏกรรมที่จบลงด้วยการที่ตัวละครเอกฝ่ายหญิงและตัวละครเอกฝ่ายชายถูกทางการจับตัว ไม่สามารถใช้ชีวิตร่วมกันตามที่ปรารถนาได้อีกต่อไป อันเนื่องมาจากการกระทำความผิดนำเงินของผู้อื่นมาใช้โดยไม่ได้รับอนุญาต ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น หากมองเพียงผิวเผินบทละครเรื่องนี้อาจจะดูไม่แตกต่างจากบทละครโจริประเภทเซวะโมะ โนะ เรื่องอื่น ๆ ของชิกะมะทซุ ที่เป็นเรื่องราวของหญิงชายที่ไม่สมหวังในความรัก แต่หากเป็นเช่นนั้นแล้ว ฉากหนึ่งของบทละครเรื่องนี้คงไม่ได้รับการยกย่องคัดเลือกให้เป็นตัวแทนผลงานของชิกะมะทซุ ปรากฏอยู่ในหนังสือเรียนชั้นมัธยมปลายของประเทศญี่ปุ่นเป็นแน่แท้ โดยฉากดังกล่าวคือ ฉากหมู่บ้านยะมะโตะ นิ โนะ กุชิ ซึ่งมีบทแสดงความรู้สึกของพ่อที่มีต่อลูก และของลูกที่มีต่อพ่อที่สร้างความสะเทือนใจให้แก่ผู้ชมละครหรือผู้อ่านบทละครอย่างล้นเหลือนั่นเอง

ตัวละครพ่อลูกมะโงะเอะมอนและชูเบนนั้นไม่ได้อาศัยอยู่ร่วมกัน กล่าวคือมะโงะเอะมอนได้ยกชูเบนให้ไปเป็นลูกบุญธรรมของร้านคะเมะยะ เมื่อชูเบนอายุได้ 20 ปี ตามความสัมพันธ์ทางกฎหมายชูเบนจึงไม่ใช่ลูกของมะโงะเอะมอน แต่เป็นลูกของเมียวกันเจ้าของร้านคะเมะยะไปแล้ว แต่ความสัมพันธ์ทางใจระหว่างพ่อลูก ที่ได้ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันมาตลอดระยะเวลา 20 ปีเต็มนั้น ปฏิเสธไม่ได้เลยว่ายังเหนียวแน่นเสียเหลือเกิน โดยเมื่อชูเบนเดินทางหนีการจับกุมมาถึงหมู่บ้านยะมะโตะ นิ โนะ กุชิ เพื่อหวังจะพบหน้ามะโงะเอะมอนผู้เป็นพ่อเป็นครั้งสุดท้าย มะโงะเอะมอนได้พยายามให้ความช่วยเหลือต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น ซึ่งแม้จะไม่ได้เป็นการช่วยเหลือโดยตรง แต่ก็ได้แสดงให้เห็นความรักและความปรารถนาดีที่มีต่อลูกอย่างชัดเจน ส่วนชูเบนนั้นเล่าแม้จะอยากพบพ่อใจแทบขาด แต่เมื่อนึกว่าสถานภาพของตนเองในขณะนั้น หากไปพบพ่อจะทำให้พ่อเดือดร้อนได้ ก็ได้ข่ม

ความรู้สึกอยากพบพ่อเอาไว้ในใจ ทนเห็นพ่อสิ้นลมต่อหน้าโดยไม่ออกไปช่วยเหลือ ความรู้สึกของพ่อลูกคู่นี้จึงมีความทุกข์ระทมใจอย่างใหญ่หลวงที่ไม่ได้แตกต่างกันเลย

ภาพของตัวละครพ่อก็ยังคงเป็นภาพชายชราที่น่าเวทนาสงสาร และต้องทุกข์ทรมานกายใจ เนื่องจากการกระทำของผู้เป็นลูก สร้างความสะเทือนใจให้แก่ผู้ชมละครหรือผู้อ่านบทละครได้อย่างยิ่งยวด เช่นเดียวกับเรื่องโกะจูเน็งกิ อุตะเน็มบุทซุ โดยมีบทบรรยายถึงภาพตัวละครพ่อเอาไว้ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 4 บทบรรยายที่เกี่ยวข้องกับลักษณะของตัวละครพ่อ
ในบทละครเรื่องเมะอิโคะ โนะ อิเกียะกุ

เหตุการณ์	บทบรรยาย	ความหมาย	หน้า
เมื่อมะ โงะอะมะนเดินผ่านสถานที่ที่ชูเบกับอุเมะงะวะซ่อนตัวอยู่	孫右衛門は老足の、休み休み門を過ぎ、 Magoemon wa rousoku no, yasumi yasumi kado o sugi,	มะ โงะอะมะนเดินด้วยฝีเท้าอันอ่อนแอของผู้ชรา เดินไปพักไป จนผ่านประตู	147
เมื่อเขาออกว่าอุเมะงะวะเป็นลูกสะใภ้	さすが恩愛捨てがたく、老の涙にくれけるが、 Sasuga onai sute gataku, oi no namida ni kurekeru ga,	ความรักระหว่างพ่อลูกเป็นสิ่งที่ตัดขาดได้ยากจริงๆ น้ำตาของชายชราคลอเบ้า	149
เมื่อสนทนากับอุเมะงะวะเรื่องบุตรชายของคน	なほも涙も押し拭ひ、 Nao mo namida o oshi nogoi,	ยิ่งป้ายน้ำตา	150
หลังบอกถึงความอึดอัดใจที่ไม่สามารถช่วยเหลือลูกได้	わっと消入り。泣き沈む。分けたる、血筋ぞあはれなる。 Watto kie iri. naki shizumu. Waketaru, chisuji zo awarenaru.	ร้องไห้ฟูมฟาย จนแทบสิ้นสติ คำว่าสายเลือดในอกช่างเป็นสิ่งที่ลึกซึ้งกินใจ เสียเหลือเกิน	150
ตอนที่ลังเลว่าจะพบหน้าลูกหรือไม่พบดี สุดท้ายก็เลือกที่จะไม่พบ	涙ながらに二足、三足。行きては帰り、 Namida nagara ni futaashi, miashi. ikite wa kaeri, 咽せ返り。振返り振返り泣く泣く別れ行く Muse kaeri. furi kaeri furi kaeri naku naku wakare iku	ร้องไห้พลางเดินพลาง ได้สองก้าว สามก้าว ก็ย้อนกลับมา ว่าแล้วก็ร้องไห้สะอึกสะอื้นเดินจากไป พร้อมกับเหลียวหลังมาดูหลายต่อหลายครั้ง	151

ตารางที่ 4 (ต่อ) บทบรรยายที่เกี่ยวข้องกับลักษณะของตัวละครพ่อ
ในบทละครเรื่องเมะอิโคะ โนะ ชิเกะงุ

เหตุการณ์	บทบรรยาย	ความหมาย	หน้า
เมื่อมาที่บ้านซุสะบุโร หลังเจ้าหน้าที่เข้าตรวจค้น	親孫右衛門は裸足にて。 Oya Magoemon wa hadashi nite.	มะโงะเอะมอนผู้พ่อ มาด้วย เท้าเปล่า	152
เมื่อรู้ว่าลูกถูกเจ้าหน้าที่จับตัวได้	孫右衛門は氣を失ひ、息も絶えゆるばかりなる。 Magoemon wa ki o ushinai, iki mo taeyuru bakari naru.	มะโงะเอะมอนสิ้นสติ ลมหายใจแผ่วเบา เหมือนจะหยุด	153

บทละครเรื่องนี้ ได้ให้ความสำคัญกับความรู้สึกของตัวละครพ่อที่มีต่อตัวละครลูกมากกว่าความรู้สึกของตัวละครลูกที่มีต่อตัวละครพ่อ เช่นเดียวกับเรื่องโกะจูเน็งกิ อุตะเน็มบุทซุ โดยในองค์สุดท้ายที่ตัวละครพ่อปรากฏตัวนั้น แม้จะเป็นฉากที่มีตัวละครพ่อและตัวละครลูกปรากฏทั้งคู่ แต่บทสนทนาที่โดดเด่นและมีความยาวมากกว่าก็คือบทสนทนาของตัวละครพ่อ ส่วนตัวละครลูกนอกจากฉากที่ตัดใจ ไม่ออกไปพบพ่อเพราะกังวลเรื่องสถานภาพของตัวเอง และการภาวนาขอให้ได้พบพ่ออีกในชาติหน้าแล้ว ก็ไม่มีตอนใดที่แสดงความรู้สึกต่อพ่ออีก

ในบทละครเรื่องนี้ไม่มีฉากใดที่ตัวละครพ่อและตัวละครลูกได้พบกันเลย แม้จะปรากฏตัวในฉากเดียวกัน และต่างฝ่ายต่างก็รับรู้ว่ามีอีกฝ่ายหนึ่งอยู่ใกล้เพียงแค่อ้อมก็ตาม โดยสาเหตุที่ทำให้ตัวละครพ่อตัดสินใจไม่พบหน้าตัวละครลูก คือ “กิริ” หรือหน้าที่ที่พึงปฏิบัติทั้งต่อแม่บุญธรรมของลูก และต่อสังคม ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น ส่วนตัวละครลูกนั้น สาเหตุที่ทำให้ไม่ยอมออกมาพบหน้าตัวละครพ่อก็คือความห่วงใยในตัวพ่อ ที่จะต้องมีความผิดและถูกสังคมครหาหากพบหรือช่วยเหลืออาชญากรอย่างตน ด้วยเหตุผลดังกล่าวทำให้ตัวละครทั้งสองต้องเก็บความรู้สึกที่อยากพบอีกฝ่ายเอาไว้ภายในใจ และตัดสินใจปฏิบัติตามสิ่งที่ควรปฏิบัติแทน ซึ่งได้สร้างความทุกข์ทรมานใจให้แก่ตัวละครทั้งสองไม่น้อย และยิ่งชะงักชะงักประพันธ์ให้ความทุกข์ทรมานใจนี้เกิดขึ้นในตัวละครพ่อที่มีวัยชรา สภาพน่าเวทนาสงสารด้วยแล้ว ยิ่งก่อให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจของผู้ชมละครหรือผู้อ่านบทละครมากขึ้นเป็นทวีคูณ

ชิเกะอิมิ ยะซุอะกิ (近石 泰秋) กล่าวว่า กลวิธีการประพันธ์ที่ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่าง “กิริ” หน้าที่ที่พึงปฏิบัติ กับความรู้สึกแท้จริงภายในใจ หรือที่ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า “นินโจ”

(人情) ภายในใจตัวละครนี้ถือเป็นกลวิธีการประพันธ์ที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในวรรณกรรมสมัยคินเซอิ (近世) โดยเฉพาะในวรรณกรรมที่ประพันธ์ขึ้นโดยชนชั้นชาวเมือง ทั้งนี้เนื่องจากชนชั้นนักรบในสมัยดังกล่าว ถูกผูกมัดด้วยตำแหน่ง หน้าที่ และหลักขงจื้ออย่างเหนียวแน่น จึงให้ความสำคัญกับ “นินโจ” น้อยกว่าสิ่งเหล่านั้น แตกต่างจากชนชั้นชาวเมืองที่เป็นอิสระจากสิ่งดังกล่าว เมื่อนักประพันธ์ชนชั้นชาวเมืองประพันธ์ถึงชีวิตของคน ทั้งในชนชั้นชาวเมืองเอง หรือประพันธ์ถึงชีวิตของคนในชนชั้นนักรบ จึงมักมีการสอดแทรก “นินโจ” เข้าไปในวรรณกรรมด้วย ชิกะอิชิยังกล่าวว่ นักประพันธ์ผู้มีความโดดเด่นในกลวิธีการประพันธ์นี้ ได้แก่ ชิกะมะทซุ มนสะเอะมอน¹⁹

กลวิธีการประพันธ์ดังกล่าวนี้ของชิกะมะทซุ เป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยให้ตัวละครมีความเป็น โศกนาฏกรรมมากยิ่งขึ้น ทะกะโนะ ทะคะฉิมิ กล่าวว่ ในบทละครประเภทเซวะวะโมะโนะ ชิกะมะทซุได้ประพันธ์ให้ตัวละครซึ่งเดินไปสู่ทางตันในชีวิต อันเนื่องมาจากความประพุดิของตัวเขาเอง มีความมั่งคั่งขึ้นด้วยการประพันธ์ให้ตัวละครนั้น ๆ มีลักษณะนิสัยที่ดี เพื่อเรียกความสงสารและความเห็นใจจากผู้ชม นอกจากนี้ชิกะมะทซุยังได้ใช้กลวิธีประพันธ์ให้ตัวละครเหล่านั้นต้องตกอยู่ในสถานการณ์ที่มีความขัดแย้งระหว่าง “กิริ” กับ “นินโจ” เพื่อตอกย้ำโศกนาฏกรรมในชีวิตของตัวละครนั้น ๆ ให้เด่นชัดยิ่งขึ้น²⁰

กลวิธีการประพันธ์ที่มีความขัดแย้งระหว่าง “กิริ” กับ “นินโจ” นี้ มีลักษณะตรงตามทฤษฎีการละครประเภทแทรเจดี (tragedy) ที่ นพมาศ ศิริกาเย กล่าวไว้ว่ ความขัดแย้งในแทรเจดีเป็นความขัดแย้งที่ไม่ใช่ความขัดแย้งในเรื่องกรรมคาสามัญทั่วไป อย่างเช่น ปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคม แต่เน้นที่เรื่องของจริยธรรมและความรู้สึกผิดชอบชั่วดี ความตึงเครียดในแทรเจดีจึงมักเกิดจากความขัดแย้งภายในตัวละคร ซึ่งแสดงให้เห็นความมั่นคง หรือความสับสนภายในจิตใจของตัวเอก²¹ ทำให้เราสามารถเข้าใจได้ว่ ความขัดแย้งภายในใจระหว่าง “กิริ” กับ “นินโจ” ทั้งของตัวละครพ่อและตัวละครลูกในเรื่องนี้ได้มีส่วนช่วยเพิ่มความเป็นโศกนาฏกรรมให้แก่บทละคร

¹⁹ วรรณกรรมสมัยคินเซอิ หมายถึงวรรณกรรมที่เขียนขึ้นในสมัยอะสุชิ โมะโมะยะมะ (安土桃山 : ค.ศ.1568 หรือ ค.ศ.1573-1600) และในสมัยเอโดะ (ค.ศ.1603-1867)

¹⁹ 近石泰秋, “劇的な趣向 (劇作家としての近松)”, 解釈と鑑賞 30-3 (1965 3月): 450-462.

²⁰ 高野正巳, “義理人情 (近松が描いた世界)”, 解釈と鑑賞 30-3 (1965 3月): 60.

²¹ นพมาศ ศิริกาเย, หนังสือเรียน ศิลปกรรม ศ033 การวิเคราะห์ บทละคร ตามหลักศูตรมัธยมศึกษา ตอนปลาย พุทธศักราช 2524 (กรุงเทพฯ : องค์การค้ำของคุรุสภา, 2524) หน้า 51.

นอกจากนั้น ผลงานเรื่อง “ตะอิเซะอิ ชันโคะ กะชะ” ประพันธ์โดย คิ โนะ คะอ็อน ซึ่ง เป็นบทละครโจรริร่วมสมัย ที่ใช้เหตุการณ์จริงเหตุการณ์เดียวกันมาเป็นโครงเรื่องในการประพันธ์ ดังที่ได้กล่าวถึงไว้ในส่วนข้อมูลบทละครนั้น ก็ไม่มีเนื้อหาส่วนใดที่กล่าวถึงตัวละครพ่อของตัวละครเอกชูเบเลข แม้กระทั่งตอนเดินทางหนีการจับกุม ต่างจากเรื่องเมะอิโคะ โนะ อิเกะยะกุของ ชิกะมะทซุ ที่ได้ประพันธ์ให้ตัวละครพ่อออกมาแสดงความรู้สึกต่อตัวละครลูกอย่างลึกซึ้งในช่วง องค์กรสุดท้าย โดยคิ โนะ คะอ็อนได้ประพันธ์ให้บุคคลที่ชูเบหนีไปหาเพื่อขอความช่วยเหลือคือ หลานสาวของแม่บุญธรรมและสามีของนาง ซึ่งชูเบเคยเป็นฝ่ายให้ความช่วยเหลือมาก่อน แต่ทั้งสองคนดังกล่าวก็ไม่มีความสัมพันธ์ทางสายเลือดใด ๆ กับชูเบเลย

โยะโกะยะมะ ทะคะฉิ (横山正)²² กล่าวถึงประเด็นดังกล่าวในบทละครทั้งสองเรื่องนี้ว่า “ชิกะมะทซุประพันธ์โดยให้ความสำคัญกับความรักที่ไม่ได้ปรุงแต่งระหว่างพ่อกับลูก ในขณะที่ คิโนะกะอ็อนพยายามประพันธ์ถึงความรักกับผู้อื่นและความมีน้ำใจ มากกว่าการประพันธ์ถึงความ รักระหว่างพ่อลูก” ซึ่งนั่นแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าชิกะมะทซุได้ตั้งใจที่จะสร้างสรรค์ตัวละคร พ่อในเรื่องนี้ขึ้นมา เพื่อเพิ่มความเป็น โศกนาฏกรรมให้แก่เนื้อเรื่องอย่างแท้จริง

3.6 สรุปพฤติกรรมของตัวละครพ่อแม่ลูก และความเป็นโศกนาฏกรรมในบทละคร

ตารางที่ 5 สรุปพฤติกรรมของตัวละครพ่อแม่ลูก และความเป็นโศกนาฏกรรม ในบทละครเรื่องเมะอิโคะ โนะ อิเกะยะกุ

ตัวละครพ่อ	<ul style="list-style-type: none"> - พ่อมีประสงค์ดีต่อลูก (ส่งชูเบไปเป็นลูกบุญธรรมร้านคะเมะยะ เพื่อให้มีอนาคตที่ดี) - พ่อพยายามช่วยเหลือลูกซึ่งทำผิดกฎหมาย (มะ โงะอะมะนให้เงินอุเมะงะวะเป็นค่าเดินทาง และบอกให้ชูสะบุโร มาบอกเส้นทางให้ทั้งชูเบกับอุเมะงะวะหนีไป ก่อนที่เจ้าหน้าที่ จะมาค้นบ้าน)
------------	--

²² 横山正, “海音の世話浄瑠璃 1 心中序瑠璃, 2 犯罪浄瑠璃,” 近世演劇論叢 (1976 7 月), in 深沢昌夫, “比較研究〈梅川・忠兵衛の逃避行を中心に〉”, 日本文学ノート 38-60 (2003 7 月): 102.

ตารางที่ 5 (ต่อ) สรุปพฤติกรรมของตัวละครพ่อแม่ลูก และความเป็นโศกนาฏกรรม
ในบทละครเรื่องมะโงะอิโคะ โนะ อิเกะยะกุ

ตัวละครลูก	<ul style="list-style-type: none"> - ไม่ทำตามความประสงค์ของพ่อ (ไม่สนใจทำงาน ดัดพันและใช้จ่ายเงินจำนวนมากไปกับนางคณิกา) - มีจุดจบที่น่าเศร้า (ชูเบถูกทางการจับกุมเพื่อนำไปลงโทษประหารชีวิต)
ความเป็นโศกนาฏกรรม	<ul style="list-style-type: none"> - การกระทำความคิดเป็นสิ่งที่เกิดจากความบังเอิญและความเข้าใจผิด ไม่ได้มีการวางแผนมาก่อน (ชูเบแกะซองเงินของลูกค้า หลังผ่านไปได้ขึ้นชะชิอะมะนกำลังนิินทาวาร้ายตนเองด้วยความบังเอิญ และเข้าใจผิดว่าชะชิอะมะนหวังร้ายต่อตัว) - มีความขัดแย้งในใจของตัวละครพ่อที่ทำให้ไม่สามารถช่วยเหลือลูกได้อย่างเต็มที่ แต่ได้พยายามฝากฝังให้คนอื่นช่วยดูแลแทน (มะโงะอะมะนจำเป็นต้องแสดงกิริยากับแม่บุญธรรมของชูเบ และกิริยต่อสังคม จึงได้ให้ชูสะบุโรช่วยมาบอกชูเบและอุเมะงะวะให้หนีไปแทน) - มีฉากแสดงความรู้สึกของตัวละครพ่อต่อตัวละครลูกมากกว่าฉากแสดงความรู้สึกของตัวละครลูกต่อตัวละครพ่อ (บทแสดงความรู้สึกของมะโงะอะมะนต่อชูเบ แสดงให้เห็นความทุกข์ทรมานใจอย่างรุนแรงที่ไม่สามารถช่วยเหลือชูเบได้ ส่วนชูเบได้แต่พร่ำพรรณนาขอให้ได้พบพ่อในชาติหน้าเท่านั้น) - ภาพของตัวละครพ่อเป็นภาพที่น่าเวทนาสงสาร (มะโงะอะมะน อยู่ในวัยชรา มาลั่นลัมจนเชือกผูกเกี้ยวขาดต่อหน้าลูก ร้องไห้เพื่อลูกหลายต่อหลายครั้ง และสุดท้ายถึงกับสิ้นสติเมื่อรู้ว่าลูกถูกจับได้ ฯลฯ) - ไม่มีฉากที่ตัวละครพ่อลูกได้พบปะพูดคุยต่อกันเลย (องค์สุดท้าย มะโงะอะมะนไม่กล้าพบชูเบด้วยเหตุผลเรื่องกิริ ส่วนชูเบไม่กล้าพบมะโงะอะมะนเนื่องจากเกรงว่าสถานภาพของตนเองจะทำให้พ่อเคียดแค้นไปด้วย)